

From the Culture of Poverty's Myth to the Poverty-Producing Systems' Reality; A Critical Reading of Underprivileged Life in Dowlatabad and Koliabad, Kermanshah

Kasra Ashouri ^{1*}, Pouya joodi gollar ²

1. Assistant Professor, Department of Architecture, Faculty of Engineering, Razi University, Kermanshah, Iran

2. Assistant Professor, Department of Landscape Engineering, University of Tabriz, East Azerbaijan, Iran

Highlights:

- In any environment where access to education, security, basic services, and local markets is more readily available, the signs of the so-called "culture of poverty" will become more fluid and the possibility of opening up mobility pathways will increase.

ARTICLE INFO

EXTENDED ABSTRACT

UPK, 2025

VOL. 9, Issue 4, PP, 157-176

Received: 14 Aug 2025

Accepted: 23 Sep 2025

Article Type:

Research article

Keywords: Culture of Poverty, Critical Ethnography, Urban Informality, Intergenerational Reproduction of Poverty; Kermanshah

Cite this article:

Ashouri, K., & joodi gollar, P (2025). From the Culture of Poverty's Myth to the Poverty-Producing Systems' Reality; A Critical Reading of Underprivileged Life in Dowlatabad and Koliabad, Kermanshah. *Urban Plan Knowl*, 9(4), 157-176.

DOI:

[10.22124/UPK.2025.31408.2054](https://doi.org/10.22124/UPK.2025.31408.2054)

Introduction: Poverty is not simply a lack of assets or income; it is a way of social existence, that is shaped in the context of lived experience. While policymakers typically limit poverty to quantitative indicators, conservative approaches tend to attribute it to the alleged cultural characteristics of the poor. The discourse of "culture of poverty"—which holds the poor responsible for their condition—conceals the underlying structures of economic and political inequality. This discourse, which has its roots in the works of Oscar Lewis, has been reproduced in Iranian urban politics since the 1990s, presenting concepts such as the "culture of laziness" or "subsidy dependency" as inherent characteristics of the poor. In such a context, the experience of poverty becomes intertwined with spatial exclusion, stigmatization, and silencing. The present study, adopting a *critical ethnography* approach, conducts a comparative examination of two informal settlements in Kermanshah—Dowlatabad and Koliabad (Aghajan)—to examine the extent to which the discourse of "culture of poverty" can explain the diverse realities of these neighborhoods.

Methodology: This research uses a critical ethnographic approach to expose structural dominance, analyze inequalities, and amplify marginalized voices. Data for this study were collected using tools such as in-depth participant observation, semi-structured interviews, and field notes. The sample included 48 residents of Dowlatabad and 39 residents of Koliabad, selected through cluster random sampling to reflect diversity in age, gender, and socioeconomic status. Data were coded and analyzed using MAXQDA software in four analytical axes: (1) stigma and place identity, (2) marginal mentality and institutional trust, (3) intergenerational reproduction of poverty, and (4) cultural adaptation/resistance and everyday agency.

Results: The analysis shows that both neighborhoods under study are products of the interaction between structural forces (housing policies, labor market dynamics, historical inequalities) and the micro-level actions of residents.

*Corresponding Author: K.ashouri@razi.ac.ir

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Settlement in both neighborhoods reflects a combination of necessity (inability to enter the formal housing market) and opportunity (cheap land, incremental construction, kinship networks). The population of Dowlatabad is predominantly Kurdish and Sunni, with strong support networks acting as informal social security. This neighborhood benefits from a more regular street network, an active local market, and a diverse retail offering than Koliabad. In contrast, Koliabad has a more ethnically and religiously mixed population, irregular street patterns, lower quality infrastructure and poorer urban services – yet semi-public spaces such as small squares and communal courtyards play an important role in social interaction. In both neighborhoods, the economy is based on “survival strategies” and low-capital occupations, making it difficult to escape the cycle of poverty. Social stigma and negative stereotypes are common in both neighborhoods, leading to concealment of address, especially among young women. In both neighborhoods, a short-term orientation towards immediate needs (presentism) was observed, although in Dowlatabad, the presence of a local bazaar and park has made some social interactions more structured.

1. **Social stigma and place identity:** Both neighborhoods are plagued by negative urban stereotypes that reinforce spatial concealment, particularly among young women – significantly in Dowlatabad for women and in Koliabad for both genders. In Dowlatabad, despite social stigma, the local bazaar and kinship ties enable symbolic resistance and a relative redefinition of place identity. In Koliabad, stronger social stigma combined with infrastructural deficiencies, limits the public sphere and reinforces self-concealment. Where social stigma converges with inadequate services and perceived insecurity, it transforms from a mere stereotype into a mechanism for “access control”—to jobs, formal networks, and even symbolic dignity. In Dowlatabad, markets and in-group networks help to “neutralize” some of this control; in Koliabad, the lack of such levers makes social stigma the core of place identity.
2. **Marginal mentality and institutional trust:** Distrust of formal institutions and experiences of social exclusion exist in both neighborhoods, but in Dowlatabad, dense in-group ties and support networks mitigate this to some extent. In Koliabad, institutional distrust is exacerbated by the blockage of opportunities, leading to social withdrawal.
3. **Intergenerational reproduction of poverty:** In Dowlatabad, an active market, specific educational pathways, and relative occupational diversity allow a minority to break the cycle of inherited low-income jobs. In Koliabad, early school leaving, precarious manual labor, and lack of skill- training opportunities keep the cycle of poverty almost uninterrupted. In Dowlatabad, the local market acts as an engine of “daily stability,” and when educational or financial capital is introduced— especially highly educated families—awareness of the “ceiling” of daily wage incomes increases and fosters occupational diversity. In Koliabad, early exit from education and the lack of safe arenas for skills training reinforce the intergenerational cycle of low-skilled labor.
4. **Cultural adaptation/resistance and everyday agency:** In Dowlatabad, micro-acts of resistance—such as creative appropriation of urban spaces for small businesses and self-help in home-based workshops—are evident. In Koliabad, the scope of resistance is more limited, and adaptation often takes the form of mere survival in limited circumstances.

The combination of these four axes shows that Dowlatabad, despite local stigma (especially in Mehr housing) and the prevailing “ethic of surveillance,” is a neighborhood of “possibility” due to its active market, dense intragroup networks, and relatively coherent spatial organization—where poverty is more relative and fluid than absolute and fixed, and the gap between “daily stability” and “medium-term mobility” can be reduced through educational/financial capital. In contrast, Koliabad is an example of “closure”: spatial stigma, lack of services, and institutional neglect shorten educational-occupational paths and narrow mobility horizons to the point that the residents of this area themselves describe themselves as “cursed.”

Discussion: Comparing the two neighborhoods suggests that the micro-level elements typically commonly categorized as “culture of poverty”—such as resigned contentment, occupational inheritance, self-concealment, or institutional distrust—are not markers of an unchanging “cultural essence,” but rather adaptive responses to an unequal architecture of opportunity. When the *spatial opportunity structure* is more open—accessible labor markets, legible street networks, supportive social ties, and a minimal level of security and services—families can transform adaptation into constructive resistance and create narrow pathways for mobility. When this structure collapses, the same characteristics become a cycle of despair. In this sense, the “neighborhood of hope” / “neighborhood of despair” dichotomy is not a moral label, but a diagnostic tool for assessing the quality of opportunity structures and the impoverishing intensity of space.

Conclusion: The theoretical implication is clear: while the classic “culture of poverty” thesis may describe certain observable micro-patterns, it is inadequate at the macro scale without links to politics and space. What reproduces poverty is not “culture” itself, but a set of poverty-generating mechanisms embedded in urban planning and governance—from rigid standardization (lot sizes, building codes) and failure to implement development plans that are appropriate to local contexts, to the unequal distribution of services and the criminalization/stigmatization of informality. In such circumstances, behavioral-focused reforms remain ineffective. Only structural reforms—gradual improvements in space and opportunity—can slow or break the cycle. This study confirms that changing space is the most effective policy for changing culture.

از اسطوره فرهنگ فقر تا واقعیت نظام‌های فقرزا: خوانشی انتقادی از زیست فرودستان در دولت آباد و کولی آباد کرمانشاه

کسری آشوری*^{1b}، پویا جودی گل‌لر^{1b}

۱. استادیار، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
۲. استادیار، گروه مهندسی فضای سبز، دانشگاه تبریز، آذربایجان شرقی، ایران

نکات برجسته:

- فقر نه «فرهنگی گریزناپذیر»، که «فرآیندی فقرزا»ست که در پیوند ساختار-فضا-قدرت شکل می‌گیرد.
- قوم‌نگاری انتقادی نشان می‌دهد که سیاست فضایی عادلانه می‌تواند چرخه بازتولید فقر را بشکند.
- تغییر فضا، سیاست مؤثر تغییر فرهنگ است.

چکیده

اطلاعات مقاله

بیان مسئله: این پژوهش با رویکرد اتنوگرافی انتقادی، تجربه زیسته گروه‌های فرودست شهری در دو سکونتگاه خودانگیخته‌ی شهری دولت‌آباد و آقاجان کرمانشاه را واکاوی می‌کند. نقطه‌ی عزیمت این مطالعه، نقد گفتمان فرهنگ فقر به‌عنوان روایتی ایدئولوژیک است که فقر را محصول باورها و الگوهای رفتاری فقرا، نه نتیجه‌ی ساختارهای نابرابر اقتصادی-سیاسی، معرفی می‌کند. این گفتمان، در سیاست‌گذاری شهری ایران نیز، به‌ویژه از دهه ۱۳۷۰ به بعد، به شکل‌های آشکار و پنهان بازتولید شده است.

هدف: این نوشتار به بازخوانی روایت‌های ساکنان برای آشکارسازی پیوند میان تجربه فردی، ساختارهای سلطه، اشکال مقاومت و الگوهای بازتولید فقر و نقد نگاه فرهنگ‌گرایانه به فقر می‌پردازد.

روش: مطالعه حاضر با بهره‌گیری از مشاهده‌ی مشارکتی عمیق، مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته (۴۸ مصاحبه در دولت‌آباد و ۳۹ مصاحبه در آقاجان) و یادداشت‌برداری میدانی، به بازخوانی روایت‌های ساکنان پرداخته است. تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار MAXQDA و بر اساس چهار شاخص اصلی ذهنیت حاشیه‌نشین، بازتولید نسلی فقر، برجسبزی و انگ اجتماعی و مقاومت فرهنگی و سازگاری انجام شد تا پیوند میان تجربه فردی و ساختارهای سلطه، اشکال مقاومت، و الگوهای بازتولید فقر آشکار گردد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد که هرچند هر دو محله در بستر محرومیت ساختاری و طرد فضایی شکل گرفته‌اند، اما مسیرهای زیست و مقاومت در آن‌ها تفاوت‌های معناداری دارد. دولت‌آباد با معابر عریض‌تر، بازارچه‌های محلی و شبکه‌های اجتماعی متنوع، فضایی برای کنش اقتصادی خرد و بازتعریف هویت مکانی ایجاد کرده است. در مقابل، آقاجان با زیرساخت‌های محدود، انسداد دسترسی و کمبود فرصت شغلی پایدار، بازتولید نسلی فقر را تشدید و ظرفیت سازگاری را کاهش می‌دهد.

نتیجه‌گیری: این پژوهش نشان داد فقر نه «فرهنگی گریزناپذیر»، که «فرآیندی فقرزا»ست که در پیوند ساختار-فضا-قدرت شکل می‌گیرد. هر جا ساختار فرصت به سود تهیدستان تغییر کند، فرهنگ نیز تغییر می‌کند؛ و این همان درس مرکزی قوم‌نگاری انتقادی برای برنامه‌ریزی شهری است: تغییر فضا، سیاست مؤثر تغییر فرهنگ است.

دانش شهرسازی، ۱۴۰۴

دوره ۹، شماره ۴، صفحات ۱۷۶-۱۵۷
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۲۳
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱

نوع مقاله:

پژوهشی

کلید واژه‌ها: فرهنگ فقر، اتنوگرافی انتقادی، زیست غیررسمی، بازتولید نسلی فقر، کرمانشاه

ارجاع به این مقاله:

آشوری، کسری. کسری، پویا. (۱۴۰۴). از اسطوره‌ی فرهنگ فقر تا واقعیت نظام‌های فقرزا: خوانشی انتقادی از زیست فرودستان در دولت‌آباد و کولی‌آباد کرمانشاه، دانش شهرسازی، ۹(۴)، ۱۷۶-۱۵۷.

DOI:

[10.22124/UPK.2025.31408.2054](https://doi.org/10.22124/UPK.2025.31408.2054)

نویسنده مسئول: Kashouri@razi.ac.ir

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

بیان مسئله

فقر تنها غیاب دارایی و درآمد نیست، بلکه شکلی از "هستی‌مندی اجتماعی" است که در بافت تجربه‌ی زیسته‌ی انسان شکل می‌گیرد. در جایی که سیاست‌گذار، فقر را به عدد و آمار تقلیل می‌دهد (UnHabitat, 2018 & World bank, 2020) و جامعه‌شناس محافظه‌کار آن را به خرده‌فرهنگی مزمین و بازتولیدشونده نسبت می‌دهد (Banfield, 1958 & Sowell, 2016)، سوژه‌ی فقیر در سکوت، بار معنای زندگی خود را بر دوش می‌کشد. گفتمان فرهنگ فقر، با ادعای توصیف، در واقع تجویز می‌کند؛ با ادعای فهم، داوری می‌کند؛ و با ادعای بی‌طرفی، ایدئولوژی را به مثابه واقعیت عرضه می‌دارد. اگر فقر نه یک «فرهنگ» که یک «برساخته گفتمانی» باشد (Ashouri & Irandoost & Doostvandi, 2019: 81)، فهم ما از فقر دیگر نه به درک روان‌شناسی فردی، بلکه به خوانشی انتقادی از مناسبات قدرت گره می‌خورد. در رویکردهای انتقادی، فقر نه حاصل ویژگی‌های فردی یا فرهنگی، بلکه برآمده از مجموعه‌ای از سازوکارهای ساختاری، نهادینه و نمادین در سطح جامعه است. در این نگاه، نابرابری تنها در سطح توزیع منابع متوقف نمی‌شود، بلکه در تولید معنا، دسترسی به فرصت‌ها و شیوه‌های ارزش‌گذاری اجتماعی نیز بازتولید می‌گردد (Bourdieu, 1984; Fraser, 2000). گفتمان‌هایی که درباره فقر شکل می‌گیرند، به‌گونه‌ای عمل می‌کنند که فرد فقیر را مسئول وضعیت خود معرفی کرده (Ashouri et al, 2019) و نقش ساختارهای نابرابر را پنهان می‌سازند (Foucault, 1980; Schram, 1995). از سوی دیگر، سیاست‌های اجتماعی در بسیاری از موارد، به‌جای کاهش فقر، زمینه‌ساز طرد و حذف تدریجی گروه‌های فقیر از عرصه عمومی شده‌اند؛ این سیاست‌ها اغلب با منطق نولیبرالی تنظیم می‌شوند و فقر را نه مسئله‌ای اجتماعی، بلکه مشکلی فردی و رفتاری قلمداد می‌کنند (Wacquant, 2009; Peck, 2010). در سطح فضایی، این وضعیت به شکل‌گیری سکونتگاه‌هایی منجر شده که نه به‌طور رسمی پذیرفته شده‌اند و نه به‌کلی حذف گشته‌اند؛ فضاهایی که در وضعیت تعلیق، نامشخص و آسیب‌پذیر باقی می‌مانند. این فضاها که گاه از آن‌ها با عنوان «فضاهای خاکستری» یاد می‌شود، نمونه‌ای عینی از چگونگی اعمال قدرت از طریق فضا و کالبد در زندگی روزمره گروه‌های به‌حاشیه‌رانده شده‌اند (Yiftachel, 2009a & 2009b; Roy, 2005).

در ادبیات جهانی، فقر عمدتاً از سه گفتمان توسعه‌محور، فرهنگ‌محور و آسیب‌شناختی بازنمایی شده است؛ رویکردهایی که هرچند خاستگاهی بین‌المللی دارند، اما در کشورهای پیرامونی از جمله ایران نیز بازتاب داشته است (Ashouri et al, 2019). در ایران، این بازتاب نه صرفاً در نظریه‌پردازی‌ها، بلکه در سطوح مختلف سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی شهری و روایت‌های رسمی قابل پیگیری است (Habibi et al, 2022). نگاه مسلط در سیاست‌گذاری اجتماعی ایران، اغلب فقر را به شاخص‌های اقتصادی چون درآمد، اشتغال یا خط فقر تقلیل می‌دهد (Center, 2021 Majles Research). این تقلیل‌گرایی، موجب نادیده گرفتن زمینه‌های ساختاری، فرهنگی و فضایی بازتولید فقر شده است. در عین حال، در برخی سطوح گفتمان عمومی، بازنمایی فقر به‌مثابه پیامد ضعف‌های فردی، تربیتی یا فرهنگی – همان چیزی که در گفتمان فرهنگ فقر انعکاس دارد – به‌گونه‌ای گسترده رواج یافته است (Moradi, 2017). در این چارچوب، مفاهیمی چون «فرهنگ تنبلی»، «فقدان انگیزه» یا «وابستگی به یارانه» به‌عنوان ویژگی‌هایی ذاتی برای فقرا بازنمایی می‌شوند؛ گویی وضعیت فقر ناشی از ناکارآمدی اخلاقی و نه ساختارهای نابرابر اجتماعی است.

هم‌زمان با گسترش سیاست‌های نولیبرالی در حوزه‌های مسکن، آموزش و سلامت، فضاهای زیست طبقات فرودست نیز با نوعی طرد ساختاری مواجه شده‌اند؛ طردی که نه فقط کالبدی، بلکه گفتمانی نیز هست. سکونتگاه‌های خودانگیخته‌ی شهری، به‌جای آنکه عرصه‌ی مداخله‌های توانمندساز باشند، اغلب در گفتار رسمی با برچسب‌هایی چون «بافت ناکارآمد»، «منبع تهدید» یا «محل آسیب‌های اجتماعی» شناخته می‌شوند (Dadashpoor & Vahidbafandeh, 2024; Ashouri, Irandoost & Khakegh panah, 2018: 212). در چنین بستری، تجربه‌ی فقر در ایران نه تنها با کمبود منابع مادی، بلکه با فرایندهای نهادینه‌شده‌ی بی‌قدرت‌سازی، بی‌اعتباری و بی‌صدایی گره خورده است (Sarrafi, 2025).

در چنین فضایی، مسئله اصلی آن است که آیا می‌توان فقر را همچون ساختاری همگون و بازتولیدشونده فهم کرد؟ شواهد میدانی از سکونتگاه‌هایی مانند یکی از محله‌های بزرگ حاشیه‌ای در غرب ایران، نشان می‌دهد که تجربه‌ی زیسته‌ی فقر نه فقط میان خانوارها، بلکه درون یک محله نیز به‌شدت ناهمگون است (Ashouri & Irandoost, 2025). تنوع قومی، تفاوت در انگیزه‌ی مهاجرت، و میزان دسترسی به فرصت‌های رسمی، به شکل‌گیری خرده‌گروه‌هایی انجامیده که شیوه‌های متفاوتی برای مواجهه با فقر اتخاذ کرده‌اند. این در حالی است که گفتمان فرهنگ فقر، به‌جای درک این ناهمگونی، بر نوعی کلی‌سازی و یکسان‌سازی تجربه‌ی فقر تأکید دارد. نتیجه آنکه، پیش‌فرض پایداری فقر و انتقال نسلی آن، به‌ویژه در محلاتی با بافت‌های پیچیده‌ی اجتماعی و فضایی، نه تنها مسئله‌دار بلکه به لحاظ تحلیلی نیز نابسند به‌نظر می‌رسد.

بر این اساس، این پژوهش با تکیه بر رویکرد اتنوگرافی انتقادی، به مطالعه‌ی تجربه‌های متنوع زیسته در محله‌های کولی‌آباد و دولت‌آباد کرمانشاه می‌پردازد تا نشان دهد چگونه گروه‌های مختلف ساکن، فقر را معنا، تجربه و مدیریت می‌کنند. پرسش اصلی پژوهش آن است که: در محله کولی‌آباد و دولت‌آباد، گفتمان فرهنگ فقر تا چه اندازه می‌تواند واقعیت‌های متکثر زندگی گروه‌های فرودست را تبیین کند؟ و در ادامه، هدف تحقیق آن است که از خلال خوانشی انتقادی، امکان‌ها و محدودیت‌های این گفتمان را در فهم فقر شهری در بسترهای غیررسمی بازسناسی نماید.

فرهنگ فقر

گفتمان فرهنگ فقر، به‌مثابه یکی از روایت‌های ایدئولوژیک لیبرالیسم محافظه‌کار در دهه‌ی ۱۹۶۰، بر این باور استوار بود که فقر، نه محصول ساختارهای کلان، که پیامد سبک زندگی، ارزش‌ها و باورهای درونی فقرزاد است. این دیدگاه، در واکنش به پرسش دیرین نابرابری اجتماعی، به‌جای نقد نظم مسلط، بر تقصیر فردی و ناکارآمدی فرهنگی فرودستان انگشت می‌گذارد (Vedlitz, 1988: 235-236). نخستین بار، اسکار لوئیس، مردم‌شناس آمریکایی، با پژوهش‌های میدانی در مکزیک و پورتوریکو، این اصطلاح را به‌کار گرفت و «فرهنگ فقر» را به‌مثابه مجموعه‌ای از نگرش‌ها، باورها و الگوهای رفتاری بازتولیدشونده (یا همان خرده فرهنگ‌ها) در میان خانواده‌های فقیر توصیف کرد (Lewis, 1966)؛ فرهنگی که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و نوعی حاشیه‌نشینی ذهنی و اجتماعی را پدید می‌آورد (Hill & Gaines, 2007; Irandoost, 2009).

لوئیس، فقر را نه فقط به‌منزله‌ی محرومیت اقتصادی، بلکه نوعی «شیوه‌ی زیست» تلقی می‌کند که در آن ارزش‌های معطوف به رضایت آنی، بی‌اعتمادی به ساختار قدرت، ناتوانی در برنامه‌ریزی بلندمدت، و وابستگی به پیوندهای درونی جامعه‌ی فقرا جایگزین انگاره‌های رسمی موفقیت می‌شود (Lewis, 1966: 23-25; Naghdi, 2013). به‌زعم او، فرهنگ فقر، خرده‌فرهنگی خودپایدار و ناسازگار با جریان کلان جامعه است که به‌سادگی با سیاست‌های اقتصادی برچیده نمی‌شود. در نگاه وی، مسأله‌ی اصلی نه صرفاً «فقر»، بلکه بازتولید فرهنگی آن است؛ بازتولیدی که خود را در ساختار روانی نسل‌های جدید نیز بازتاب می‌دهد (Maxwell, 1993). اسکار لوئیس اظهار می‌کند که رفع فقر از رفع فرهنگ فقر آسان‌تر است (Maxwell, 1993: 223) و براین باور است که «آن‌ها حتی اگر در قلب شهر نیز واقع شوند حاشیه‌نشین هستند» (Harrison, 1976: 833).

پس از لوئیس، این گفتمان با آثار بنفیلد (1968) و توماس سول گسترش یافت. بنفیلد، فرهنگ فرودستان را به‌عنوان نوعی خرده‌فرهنگ لحظه‌گرا و فاقد جهت‌گیری به آینده معرفی کرد؛ فرهنگی که کنش افراد را به‌غرایز و رضایت آنی محدود می‌سازد و در نتیجه، آنان را به بی‌ثباتی شغلی، بی‌تفاوتی نسبت به آینده، و ناتوانی در برنامه‌ریزی سوق می‌دهد (Banfield, 1958: 47; Vedlitz, 1988: 238). توماس سول نیز با نگاهی نژادمحور، نظریه‌ی فرهنگ فقر را مبنای مخالفت خود با سیاست‌های رفاهی دانست و ادعا کرد که برخی گروه‌های فقیر، صرفاً به‌واسطه‌ی «ارزش‌های برتر» فرهنگی خود، توانسته‌اند از فقر رهایی یابند (Vedlitz, 1988: 241-242). در هر دو نگاه، فقر نتیجه‌ی باورها و الگوهای درونی‌شده‌ی افراد تلقی می‌شود، نه ساختارهای نابرابر اقتصادی یا سیاسی (جدول ۱).

این گفتمان، گرچه در دوره‌ای کوتاه پرنفوذ بود، اما در سطح جهانی هرگز به جایگاه هژمون نرسید و بیشتر در سطح ایدئولوژیک و توجیه‌گرانه باقی ماند. با این حال، در قالب سیاست‌گذاری‌های عمومی، آثار آن در رویکردهای آسیب‌شناسانه، سرزنش‌قربانی، و برنامه‌ریزی برای «اصلاح فرهنگی فقرا» نمود یافت (Abell & Lyon, 1979; Graves, 1974). به‌ویژه، گزارش موینبهام در ایالات متحده، نمونه‌ای بارز از ترجمه‌ی این گفتمان به زبان سیاست عمومی بود. رویکردی که به‌جای پاسخ به ریشه‌های ساختاری فقر، مسئله را به سطح ویژگی‌های روانی و اجتماعی فقرا تقلیل می‌داد.

جدول ۱. بررسی دیدگاه‌های مختلف جامعه فن‌سالار دولتی و علمی در گفتمان فرهنگ فقر

پژوهشگران	مفهوم / دیدگاه
Miller (1958)	نخستین بار والتر میلر در سال ۱۹۵۸ "یک طبقه پایین فرهنگی را توصیف کرد... به‌عنوان یک الگوی غالب سنت با استعدادهای خاص خود..."; که تأثیر بسیاری بر نظریه فرهنگ فقر اسکار لوئیس داشت.
Rodman (1968)	او در این بررسی تأثیر فقر را بر طبقات پایین و وضعیت‌های خانوادگی بررسی کرد. در حقیقت تصویری که رودمن از روستای کوکونات ترسیم می‌کند شباهت بسیاری به وضعیت جوامع ترسیم‌شده توسط اسکار لوئیس در فرهنگ فقر است. این شباهت‌ها شامل پیوندهای ضعیف زناشویی، عدم پذیرش مسئولیت زندگی به‌ویژه مردان و نشان دادن علاقه مادران به فرزندان است. همانند لوئیس رودمن به این امر اشاره دارد که خانواده‌های این روستا به‌عنوان یک واحد غیرقابل رشد و عدم ارتباط با اطراف و جوامع بزرگ‌تر است (Harrison, 1976: 836-845).
Duncan's (1968)	دانکن در سال ۱۹۶۸ به بررسی فرهنگ فقر پرداخت؛ او نژاد و موقعیت اجتماعی والدین را برای بررسی دلایل وضعیت فعلی فقرا با یکدیگر مقایسه کرد. او پیرامون تبعیض نژادی در جوامع به بررسی تفسیر فرهنگی دلایل فقر پرداخت.
Graves (1974: 66)	گریوز وسیله‌ی تغییر چنین وضعیتی را در آموزش عمومی می‌داند. در حقیقت او با بررسی وضعیت گروه‌های کم‌درآمد در هند به این نتیجه رسید که موفقیت اقتصادی و اجتماعی به وضعیت شخصیتی این گروه‌ها بستگی دارد. درنهایت حتی اگر شرایط اقتصادی و دستمزد نیز بهبود یابد این گروه‌ها نیاز به یک هیجان بسیار برای تغییر شرایط خود دارند.
Andreassen (1975)	آلان ادریسن در پژوهشی تحت عنوان "مصرف‌کننده محروم" به بررسی فرهنگ فقر پرداخت. او اشاره می‌کند که حتی تعهد بدهی بیش‌ازحد فقرا نتیجه‌ی محاسبات دقیق توالی عملکرد آنهاست. بدین معنا که فقیر شدن این گروه در نتیجه‌ی محاسبات دقیق آنها و عدم توان آنها در اجرای این محاسبات است.
deROCHE (2003)	از دیدگاه او مطمئناً هیچ‌کس شک ندارد که صاحبان قدرت تأثیر بر سرمایه و گفتمان عمومی دارند. در این راستا دی‌روچ فرهنگ وابستگی را بیشتر از فرهنگ فقر مدنظر قرار داده و در نقد از این گفتمان به کار می‌برد. در حقیقت از این دیدگاه نیاز به درک دقیق به شرایط استثمار تاریخی و مداخله سیاسی است.
Fahmy (2004)	نتایج بررسی‌های او در مصر نشان از این است که بخش خودانگیخته متهم به داشتن برخی خصلت‌های روانی و رفتارهای خویشاوندی در سطح اجتماعی، اقتصادی و سیاسی هستند و در چرخه‌ی فقر گرفتار شده‌اند که آنان را فرهنگ فقر نامید.

در مجموع، گفتمان فرهنگ فقر، هرچند در سطح جهانی به هژمونی بدل نشد، اما تأثیر آن در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، نظریه‌پردازی محافظه‌کارانه و گفتمان غالب فن‌سالاران محسوس بوده است. از جمله در گزارش‌هایی نظیر مونیهم، که با نگاهی آسیب‌شناسانه، فقر را مسئله‌ای رفتاری و اصلاح‌پذیر از طریق مداخله فرهنگی تصویر کردند (Moynihan, 1965). از این‌رو، این گفتمان به‌جای براندازی نابرابری، به نظم موجود مشروعیت می‌بخشد و با اتهام‌زنی به فقرا، آنان را به حاشیه‌ی برنامه‌ریزی شهری، سیاست‌گذاری و حتی هم‌دلی اجتماعی می‌کشاند.

بازخوانی انتقادی گفتمان فرهنگ فقر

در تحلیل ریشه‌های نابرابری، اندیشه مارکسیستی همواره بر این اصل استوار بوده است که فقر نه زایدی شکست فردی، بلکه حاصل ساختارهای سلطه و بازتولید نابرابری در بطن نظام سرمایه‌داری است. از این منظر، هر کوشش برای فرهنگی‌سازی فقر، پرده‌ای ایدئولوژیک است که کارکردش طبیعی‌سازی ستم و پنهان‌سازی مناسبات اقتصادی-سیاسی نابرابری‌آفرین است. گفتمان فرهنگ فقر با فردی‌سازی رنج جمعی، مسیر تحلیل را از ساختار به سوژه منحرف می‌کند و فقر را نه به‌مثابه پیامد استثمار، بلکه به‌مثابه نتیجه‌ی باورها و ارزش‌های منحرف بازنمایی می‌سازد. از همین‌رو، این گفتمان با واکنش‌هایی جدی، به‌ویژه از جانب منتقدانی که به پیوندهای تاریخی، ساختاری و طبقاتی فقر می‌اندیشند، مواجه شده است.

گفتمان فرهنگ فقر، به‌رغم نفوذ گسترده‌اش در ادبیات سیاست‌گذاری و نظریه‌پردازی اجتماعی، با مجموعه‌ای از نقدهای ساختاری، مفهومی و ایدئولوژیک مواجه شده است. نخستین محور نقد، مربوط به رویکرد تقلیل‌گرایانه و روان‌شناختی این گفتمان است که با تمرکز بر ویژگی‌های رفتاری فقرا، از عوامل ساختاری چشم‌پوشی می‌کند. این نگاه، فقر را نه محصول مناسبات سیاسی-اقتصادی، بلکه پیامد الگوهای ذهنی و فرهنگی افراد فقیر می‌داند (Valentine, 1968; Kochar & Berndt, 1969; Rabow & Berkman & Kessler, 1983). دومین نقد عمده، به بازتولید نگاه برجسب‌زن، انگ‌ساز و تبعیض‌آمیز نسبت به ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی بازمی‌گردد. در این برداشت، فقر نه یک وضعیت اجتماعی تاریخی، بلکه نشانه‌ای از ناکارآمدی فردی یا قومی تلقی می‌شود؛ امری که به حاشیه‌نشینان هویت شهروند درجه‌دو می‌دهد و آنها را در گفتمان ناتوانی و وابستگی تثبیت می‌کند (Morris, 1968; Townsend, 1979).

در سطح مفهومی، این نظریه با مشکل تعریف‌ناپذیری خرده‌فرهنگ روبه‌روست؛ چرا که مقوله‌ی «فرهنگ» در انسان‌شناسی با معنای «خرده‌فرهنگ آسیب‌زا» در جامعه‌شناسی ناسازگار است. علاوه بر آن، مفاهیم بنیادینی همچون سازگاری یا انتقال بین‌نسلی در این گفتمان، بدون شواهد تجربی کافی بیان شده‌اند و تفکیک بین علل و پیامدهای فقر به‌درستی روشن نشده است (Eames & Goode, 1970; Abell & Lyon, 1979; Gajdosikienė, 2004).

از منظر ایدئولوژیک نیز، بسیاری از منتقدان بر این باورند که گفتمان فرهنگ فقر در عمل در خدمت تثبیت منافع نظام سرمایه‌داری جهانی قرار گرفته است؛ زیرا با نسبت‌دادن علل فقر به خود فقرا، از تحلیل ساختاری آن اجتناب می‌کند. در این نگاه، فقر به‌عنوان مسئولیت فردی بازنمایی می‌شود، نه پیامد نابرابری‌های تاریخی، تبعیض‌های ساختاری یا مناسبات قدرت جهانی. به‌همین سبب، این گفتمان نزد قدرت‌های سیاسی و ثروتمندان همواره جذاب باقی مانده است (Drakakis-Smith, 1981; Gilbert & Potter & Loyd - Evans, 2005; Cugler, 1992).

در پایان، تحولات سیاسی و اقتصادی دهه‌های پایانی قرن بیستم، از جمله افول دولت رفاه، جهانی‌شدن اقتصاد سرمایه‌داری و خصوصی‌سازی گسترده، زمینه را برای گسترش نسخه‌های نوین این گفتمان فراهم ساختند. در این دوره، گفتمان فرهنگ فقر در پیوند با سیاست‌های نئولیبرالی، به‌جای حل مسأله فقر، به ابزار مشروع‌سازی حذف اجتماعی، طرد فضایی و گسترش انگاره‌های مسئولیت‌پذیری فردی تبدیل شد (Irandoost, 2009: 61). در همین راستا، تحلیل‌هایی نوین در ادبیات توسعه بر این نکته تأکید دارند که فقر را نمی‌توان صرفاً با تغییر نگرش یا رفتار فقرا از میان برداشت، بلکه باید به بسترهای ساختاری، نهادی و فضایی آن توجه کرد. این دیدگاه، که در آثار اندیشمندانی چون بیات، بنرجی، دوفلو، سن و چمبرز قابل مشاهده است، بر ضرورت فهم «زندگی روزمره» فقرا، محدودیت‌های واقعی انتخاب‌هایشان، و نقش ساختارهای قدرت و سیاست‌های شهری در شکل‌دهی این انتخاب‌ها تأکید می‌کند. چنین رویکردی، فقر را محصول درهم‌تنیدگی فرصت‌ها، محدودیت‌ها و روابط قدرت می‌داند و معتقد است هر تغییر پایداری در شرایط فقرا، نیازمند تغییر در ساختار فرصت‌ها و دسترسی‌هاست، نه صرفاً اصلاح فرهنگ یا ذهنیت آنان (Sen, 1999; Chambers, 1997; Bayat, 2010; Banerjee & Duflo, 2011).

بازتاب گفتمان فرهنگ فقر در ایران: از سیاست تا انگاره‌های اجتماعی

در ایران نیز، هم‌راستا با موج جهانی نوسازی‌های اقتصادی و نهادسازی مدرن، گفتمان فرهنگ فقر در برخی مقاطع تاریخی، به‌ویژه از دهه ۱۳۵۰ به این سو، به یکی از روایت‌های ضمنی حاکم در سیاست‌گذاری اجتماعی بدل شده است. در این گفتمان، فقر نه به‌مثابه پیامد ساختارهای نابرابر اقتصادی یا سیاست‌های ناکارآمد توسعه، بلکه به‌مثابه مجموعه‌ای از ویژگی‌های فردی، فرهنگی یا اخلاقی گروه‌های فقیر تعریف می‌شود؛ به‌گونه‌ای که «مسئولیت» فقر بیش از آنکه متوجه ساختارهای قدرت باشد، بر دوش خود فقرا نهاده می‌شود (Irandoost, 2009; Gough, 2013).

گرچه در نخستین دهه‌های پس از انقلاب، سیاست‌هایی چون تعاونی‌های محلی، بسیج سازندگی و تأسیس نهادهایی همچون کمیته امداد، نگاهی حمایتی و تا حدی ساختاری به فقر داشتند (Ahmadian, 2005: 152-153; Moslelinezhad, 2016: 202)، اما از دهه ۱۳۷۰ به بعد، با گسترش سیاست‌های تعدیل اقتصادی و کوچک‌سازی دولت (Delfrooz, 2014: 246)، به تدریج نگرش‌های فردگرایانه و فرهنگ‌محور بر تحلیل‌های رسمی فقر غلبه یافت (Behdad & Naamani, 2014: 171-172). این نگاه در طرح‌هایی چون «نوسازی بافت‌های فرسوده»، «توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی»، و حتی در زبان اسناد توسعه منطقه‌ای قابل ردگیری است؛ جایی که فقر در کنار واژه‌هایی چون «آسیب»، «خطر»، «حاشیه‌نشینی» یا «فرهنگ نامتعارف» می‌نشیند و به‌نوعی طبیعی‌سازی یا جرم‌انگاری فقر صورت می‌گیرد (Ghaneirad, 2012; Azad Armaki & Sadeghi, 2016; Habibi et al, 2022). در ایران پس از جنگ، گفتمان توسعه اقتصادی با سیاست‌های تعدیل ساختاری همراه شد که در بطن خود، نه تنها به بازتولید نابرابری‌های اجتماعی انجامید، بلکه فقر را به امری «غیرقابل قبول» و حتی «تهدیدآمیز» برای انسجام اجتماعی بدل ساخت. در چنین فضایی، ثروت به‌مثابه ارزش مثبت و تهیدستی به‌مثابه شرم و کاستی اجتماعی تصویر شد؛ چنان‌که شعار «دارندگی، برزندگی» جای عدالت را گرفت و ایدئولوژی فقرزدایی به‌جای آنکه متوجه ساختارهای تولید فقر باشد، به تغییر رفتار و نگرش فقرا معطوف شد (Rafiepoor, 2013: 198). هم‌زمان با افزایش فشار اقتصادی بر گروه‌های فرودست شهری، در برخی نقاط، تضاد میان خواسته‌های زیستی و سیاست‌های رسمی به‌گونه‌ای بروز یافت که نگاه نهادی برنامه‌ریز به مسئله فقر و سکونتگاه‌های غیررسمی را دستخوش تغییر کرد. برای نخستین بار، سکونتگاه‌های غیررسمی نه صرفاً به‌مثابه «تخلف»، بلکه به‌عنوان واقعیتی شهری و اجتماعی به رسمیت شناخته شدند. در این فضای نوظهور، برخی مطالعات سیاست‌های رسمی در

حوزه مسکن را به عنوان ریشه‌ی گسترش این سکونتگاه‌ها معرفی کردند و بر نقش محرومیت ساختاری، ناکارآمدی برنامه‌های توسعه، و حذف ساکنان کم‌درآمد از فرایندهای تصمیم‌گیری شهری تأکید گذاشتند (Khatam & Atahari & Ghamami, 2007).

در رسانه‌های رسمی، به‌ویژه تلویزیون دولتی، تصویر تکرارشونده از فقر، اغلب با اشکال خیریه‌ای، اخلاقی یا قهرمانانه (نجات‌یافتگان فقر) همراه بوده است. این شیوه بازنمایی، خود به تداوم گفتمان فرهنگ فقر دامن زده است؛ گفتمانی که با عدم توجه به علل ساختاری فقر، گروه‌های فرودست را به‌مثابه «مسئله» بازتولید می‌کند و مسئولیت‌رهایی را تنها به اصلاح سبک زندگی، تلاش فردی یا نیت خیر دولت فرو می‌کاهد (Amiri & Aqababae, 2019; Fadaee, 2012).

با این حال، نقدهای مهمی از سوی دانشگاهیان، کنشگران اجتماعی و حتی برخی برنامه‌ریزان نسبت به این گفتمان ابراز شده است. این منتقدان بر آن‌اند که تحویل فقر به سطح فرهنگی، به‌مثابه نوعی خشونت نمادین، ریشه‌های ساختاری و نهادی نابرابری را پنهان کرده و به غیبت سیاست‌های بازتوزیعی مؤثر در عرصه عمل منجر شده است (Hadi Zenouz, 2005; Tajbakhsh, 2000).

در چنین بستری، ضرورت بازاندیشی در فهم فقر به‌مثابه امری اجتماعی و ساختاری، و بازخوانی تجربه‌های زیسته‌ی گروه‌های فرودست در بسترهای تاریخی-جغرافیایی متفاوت، بیش از پیش برجسته می‌شود (شکل ۱).

شکل ۱. چارچوب مفهومی پژوهش

روش پژوهش

این پژوهش با تکیه بر روش اتنوگرافی انتقادی به مطالعه‌ی تجربه‌ی زیسته (Mohammadpour, 2011:215) گروه‌های فرودست شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی دولت‌آباد کرمانشاه می‌پردازد. اتنوگرافی انتقادی، برخلاف سنت قوم‌نگاری توصیفی، نه صرفاً به مشاهده، بلکه به افشاگری ساختارهای قدرت، تحلیل نابرابری‌ها (Mohammadpour, 2021: 199) و بازنمایی صداهای به‌حاشیه‌رانده‌شده متعهد است. این رویکرد، واقعیت‌های اجتماعی را نه داده‌هایی خنثی، بلکه ساخته‌هایی آغشته به سلطه و ستم می‌داند که ضمن حفظ اصول علمی به هیچ وجه موضع خود را در قالب مفاهیم ظاهراً بی‌طرفانه در قبال آن پنهان نمی‌کند و براین باور است که از طریق مشارکت عمیق در میدان و تعامل با سوژه‌ها می‌توان به درک لایه‌های پنهان آن دست یافت (Madison, 2018: 8).

اتنوگرافی انتقادی، از دل نظریه‌هایی چون مارکسیسم، فمینیسم، و سنت نظریه انتقادی فرانکفورت برخاسته و با رویکردی تاریخی-سیاسی به کنش‌های روزمره، معناهای اجتماعی، و ساختارهای نابرابری می‌نگرد (May, 1997: 197). پژوهشگر در این روش، نه مشاهده‌گر بیرونی، بلکه بازیگری متعهد است که به درون زندگی کنشگران اجتماعی پا می‌گذارد تا روایت‌های آنان را در بستر مناسبات قدرت بازخوانی کند (Palmer & Caldas, 2015: 2). نکته‌ی قابل توجه در این میان این امر است که سهم سوژه‌ها در تولید و بازتولید زندگی اجتماعی، نظام معنایی و توافقات‌های کنشی یکسان نیست زیرا قدرت و سلطه به عنوان مشخصه‌های زیربنای فرهنگ بر فرآیند شکل‌بندی جهان اجتماعی تأثیرهای ژرفی می‌گذارند (Mohammadpour, 2021: 190).

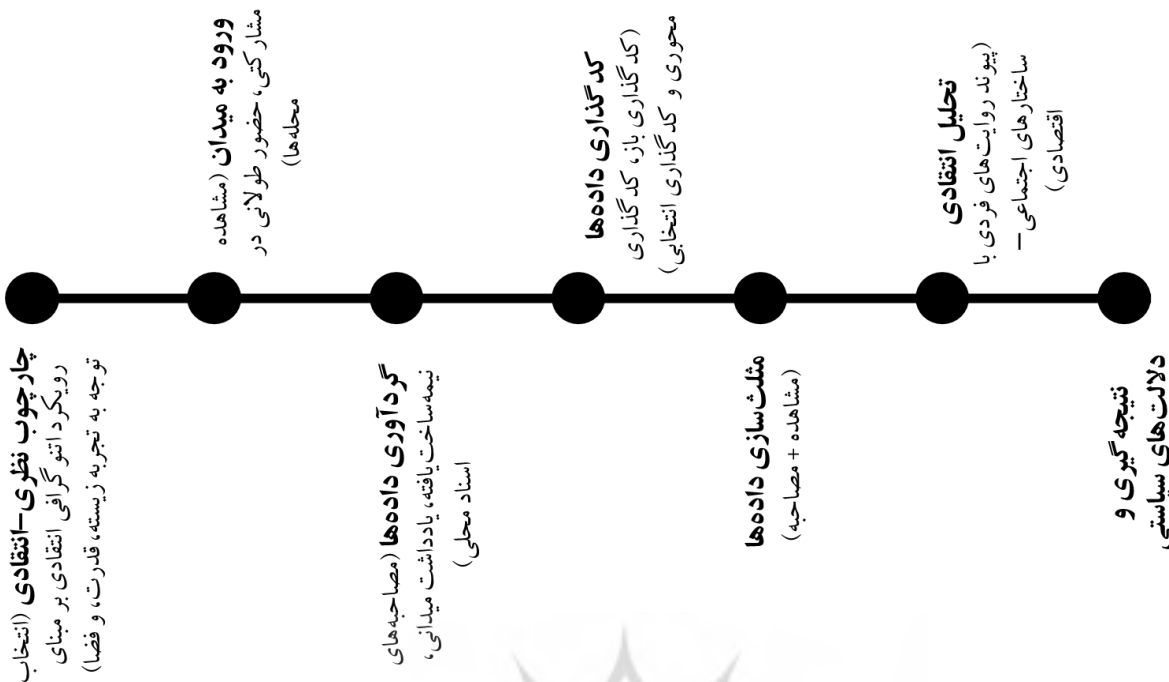
فرایند گردآوری داده‌ها بر پایه‌ی مشاهده‌ی مشارکتی عمیق، مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته و یادداشت‌برداری میدانی انجام شد. به‌منظور واکاوی تجربه زیسته ساکنان و دریافت لایه‌های پنهان حیات اجتماعی آنان، پوشش حداکثری تنوع روایی، نمونه‌گیری به‌صورت تصادفی از میان خوشه‌های شناخته‌شده‌ی ساکنان، با در نظر گرفتن تفاوت‌های سنی، جنسیتی و موقعیت اجتماعی انجام گرفت. در مجموع، ۴۸ نفر از

ساکنان محله دولت‌آباد و ۳۹ نفر از ساکنان محله کولی‌آباد، شامل نمونه‌هایی از روابط بین‌نسلی - مانند گفت‌وگو با یک پدر و فرزند - مورد مصاحبه عمیق قرار گرفتند تا تفاوت و تداوم تجربه‌ها میان نسل‌ها آشکار شود. فرایند مصاحبه‌ها تا زمان اشباع نظری به قصد بازسازی سرگذشت زندگی افراد و آشکار ساختن پیوندهای میان تجربه فردی و ساختارهای سلطه ادامه یافت؛ چنان‌که مورس (Morse, 1994) پیشنهاد می‌کند، در مطالعات اتنوگرافی انتقادی انجام ۳۰ تا ۵۰ مصاحبه برای دستیابی به غنای داده‌ها ضروری است. در سنت کیفی (به‌ویژه در اتنوگرافی انتقادی)، «اشباع» به معنای تکرار داستان‌های فردی نیست، بلکه به اشباع مفهومی/نظری اشاره دارد؛ یعنی جایی که گردآوری داده‌های بیشتر، مکانیسم‌ها، الگوها و روابط مفهومی تازه‌ای به تحلیل نمی‌افزاید (Morse, 1994; Charmaz, 2006). به بیان دیگر، ما «یگانگی روایت‌ها» را دست‌نخورده می‌گذاریم، اما زمانی به اشباع می‌رسیم که دسته‌های تحلیلی ما - مثلاً انگ/هویت مکانی، ذهنیت حاشیه‌نشین و اعتماد نهادی، بازتولید بین‌نسلی مشاغل، و سازگاری/مقاومت - در طیف وسیعی از کنشگران، تکرارپذیر، باثبات و از نظر مرزی روشن شوند. برخی صاحب‌نظران این را «کفایت نظری»^۱ می‌نامند (Dey, 1999) و به جای شمارش مصاحبه‌ها، بر «توان اطلاعاتی»^۲ داده‌ها تأکید می‌کنند (Malterud, Siersma & Guassora 2016).

در خصوص اینکه مشارکت‌کنندگان «زبان تخصصی ساختار» ندارند؛ در اتنوگرافی انتقادی، دقیقاً زبان روزمره، استعاره‌ها، سکوت‌ها و عاطفه‌های تکرارشونده مواد خامی‌اند که با کدگذاری معنایی -> کدگذاری نهفته (Braun & Clarke, 2006) و تحلیل استنتاجی-ابداکتیو (Timmermans & Tavory, 2012) به مقولات دلالت‌دهنده بر ساختار (مثلاً «بی‌پاسخی نهادی»، «کنترل هنجاری بر پوشش»، «اقتصاد نقد روزانه») ترجمه می‌شوند. مشارکت‌کنندگان لازم نیست واژگان نظری «روبنا/زیربنا» به کار ببرند؛ ساختار از طریق اثراتش در گفتار و عمل روزمره قابل خوانش است (Carspecken, 1996; Madison, 2018).

در ادامه تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار MAXQDA و با تمرکز بر شناسایی سازوکارهای سلطه، اشکال مقاومت، الگوهای بازتولید فقر، تجربه‌های طرد اجتماعی و بازنمایی‌های هویتی-فضایی ساکنان انجام شد. کدگذاری‌ها بر اساس چارچوب مفهومی پژوهش، مسیری را میان گفتارهای آشکار، سکوت‌های معنادار و اشارات ضمنی پیمود. در این مسیر از الگوی سه‌سطحی کدگذاری بهره گرفته شد. در گام نخست، کدهای باز بر اساس مفاهیم خام برآمده از زبان مشارکت‌کنندگان (مانند «شرمندگی از محله»، «تکرار شغلی پدر»، «ترس از گفتن آدرس») استخراج گردید. سپس این کدها در سطح محوری در دسته‌هایی میانی چون «خودپنهانی مکانی»، «بازتولید بین‌نسلی» یا «اقتصاد خرد محلی» سازماندهی شدند. در نهایت، کدهای انتخابی به چهار سنج‌های اصلی پژوهش پیوند خوردند: ذهنیت حاشیه‌نشین، بازتولید نسلی فقر، برچسب‌زنی/انگ اجتماعی، و مقاومت/سازگاری. این فرایند با داده‌های مشاهده میدانی و مصاحبه‌ها مثلث‌سازی شده و مبنای استدلال‌های تحلیلی قرار گرفت و در نهایت، یافته‌ها به صورت جداول و دیاگرام‌های مفهومی، ارتباط میان داده‌های میدانی و بنیان‌های نظری را به تصویر کشیدند (شکل ۲).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل ۲. مراحل روش‌شناسی پژوهش: از میدانی اتنولوژیک تا تحلیل داده‌ها

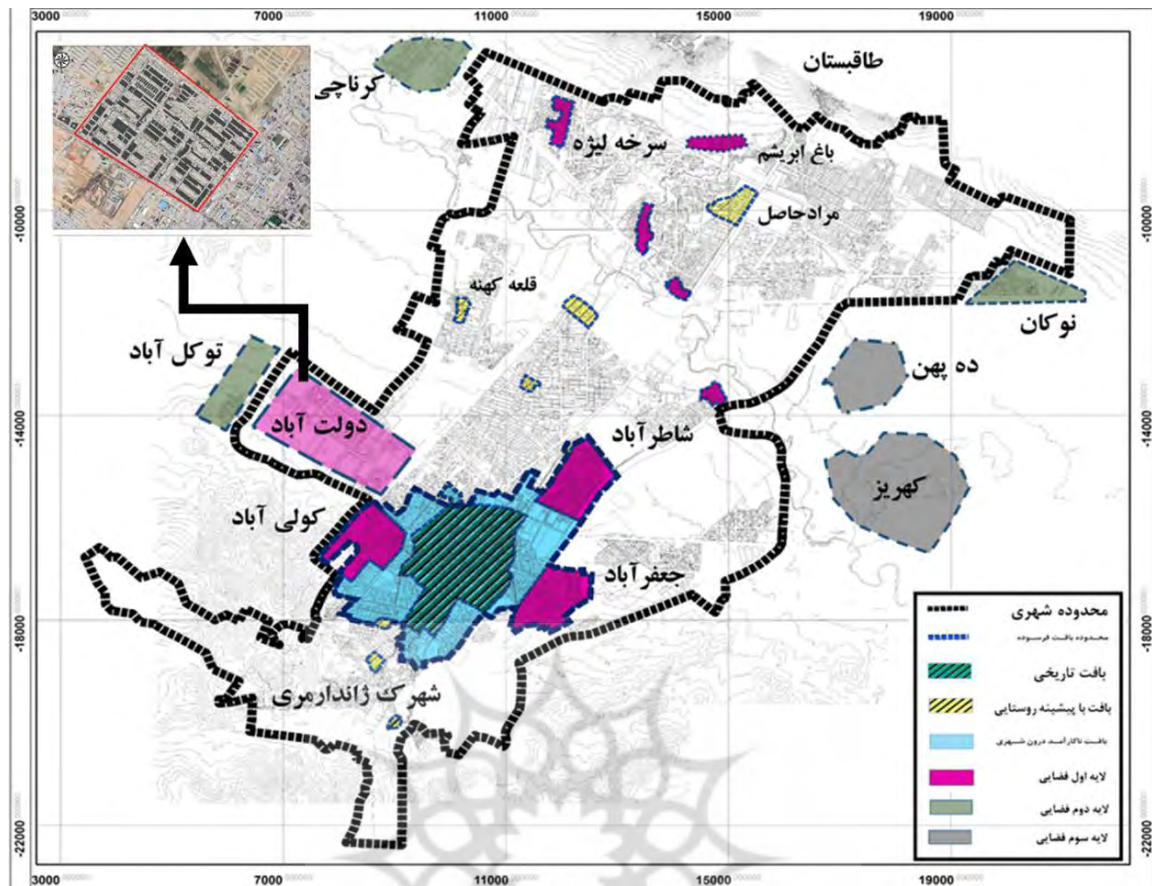
زیست‌جهان حاشیه: واکاوی انتقادی سکونتگاه خودانگیخته‌ی دولت‌آباد و کولی‌آباد^۱

در امتداد نواحی غربی و شرقی کرمانشاه، دو محله‌ی دولت‌آباد و آقاجان، اگرچه در جغرافیا فاصله‌ای چند کیلومتری از هم دارند، اما در ساختار اجتماعی و تجربه‌ی زیسته، پیوندهای معناداری را به نمایش می‌گذارند (شکل ۳). پیدایش دولت‌آباد به اواخر دهه ۱۳۴۰ و اسکان اضطراری سیل‌زده‌گان قره‌سو بازمی‌گردد و بعدها، با مهاجرت‌های روستایی پس از جنگ، به یکی از کانون‌های اصلی جذب اقشار کم‌درآمد تبدیل شد (Golnam, 1982: 108). آقاجان نیز مسیری مشابه اما با شتابی بیشتر را طی کرد؛ در دهه‌های اخیر موجی از مهاجران اقتصادی و خانوارهای حاشیه‌رانده، بدون پشتوانه‌ی برنامه‌ریزی شهری، در این محدوده ساکن شدند (Gholipour, Kazemi & Rezaee, 2014; Golnam, 1982: 121).

در هر دو محله، انگیزه‌ی سکونت، ترکیبی از ضرورت و فرصت بوده است؛ ضرورتی که از ناتوانی در ورود به بازار رسمی مسکن ناشی می‌شود و فرصتی که در قیمت پایین زمین، امکان ساخت تدریجی، و حضور شبکه‌های خویشاوندی نهفته است. در دولت‌آباد، این شبکه‌ها - عمدتاً کرد و اهل سنت - به شکل نوعی «تأمین اجتماعی غیررسمی» عمل می‌کنند: خانواده‌هایی که به اتکای بستگان پیش‌تر ساکن شده، به این محله آمده‌اند و از طریق همین پیوندها بخشی از نیازهای اقتصادی و عاطفی خود را برطرف می‌سازند. در آقاجان نیز روابط خویشاوندی پررنگ است، اما ترکیب قومی و مذهبی متنوع‌تر و در نتیجه شبکه‌ها گاه شکننده‌ترند، امری که به وابستگی بیشتر به همسایگان و هم‌محله‌ای جدید منجر شده است.

فضای کالبدی این دو محله، اگرچه برآمده از ساخت‌وسازهای خودانگیخته است، تفاوت‌های ظریفی دارد. دولت‌آباد امروز شبکه‌ای از معابر نسبتاً عریض و منظم دارد که بخشی از آن، به‌ویژه پیرامون بازارچه محلی، محل تمرکز فعالیت‌های اقتصادی است؛ از قصابی‌ها و خیاطی‌ها تا فروشگاه‌های کوچک و دستفروشی‌های سیار که در تصاویر نیز دیده می‌شود. در آقاجان، خیابان‌ها نامنظم‌تر و کیفیت آسفالت و پیاده‌روها پایین‌تر است، اما فضاهای نیمه‌عمومی - مثل میدانچه‌ها و حیاط‌های مشترک - جایگاه مهمی در تعاملات اجتماعی دارند.

۱. نام دیگر محله آقاجان است.

شکل ۳. موقعیت فضایی دولت آباد و کولی آباد در لایه‌های فضایی شهر کرمانشاه

اقتصاد هر دو محله مبتنی بر «اقتصاد بقا» است (واحد‌های صنفی کوچک، مشاغل خدماتی کم‌سرمایه، کارگری روزمزد و گاه فعالیت در بخش غیررسمی). این الگو، که یکی از مولفه‌های کلیدی فرهنگ فقر است، هم به حفظ حداقلی معیشت کمک می‌کند و هم مانع خروج از چرخه فقر می‌شود. در مصاحبه‌ها، برخی از جوانان دولت‌آباد و آقاجان گفته‌اند که حتی با داشتن مهارت، بازار کار رسمی پذیرای آنان نیست؛ این احساس بی‌قدرتی ساختاری، با تجربه‌ی روزمره‌ی تبعیض و انگ‌زنی ترکیب می‌شود (Ashouri & Irandoost, 2025: 142-147).

انگ‌زنی، وجه مشترک مهم دیگری است. در گفتار عمومی شهر، نام این محله‌ها گاه با کلیشه‌های منفی همراه می‌شود؛ تا جایی که برخی از ساکنان، به‌ویژه دختران و زنان جوان، ترجیح می‌دهند محل سکونت خود را پنهان کنند. دیوارنویسی‌های هشدارآمیز، انباشت زباله در حاشیه‌ی خیابان‌ها، و حضور پررنگ نیروهای غیررسمی نظم، تصویری دوگانه می‌سازد: از یک سو تلاش برای حفظ انسجام و امنیت محلی، و از سوی دیگر، بازتولید روایت‌های منفی در نگاه بیرونی.

با وجود این، حال‌زدگی – یعنی تمرکز بر نیازها و لذت‌های کوتاه‌مدت به‌جای برنامه‌ریزی بلندمدت – در هر دو محله قابل مشاهده است، اما با شدت و شکل متفاوت. در دولت‌آباد، وجود بازارچه و پارک محلی، بخشی از تعاملات اجتماعی و مصرف روزمره را سامان می‌دهد. در آقاجان، فضاهای عمومی محدودترند و خیابان‌ها گاه به محل اصلی گذران اوقات فراغت، به‌ویژه برای کودکان و نوجوانان، بدل می‌شود.

این دو محله، هر دو محصول برهم‌کنش نیروهای ساختاری (سیاست‌های مسکن، بازار کار، و نابرابری‌های تاریخی) و کنش‌های خرد ساکنان هستند. از یک سو، بی‌اعتمادی به نهادهای رسمی و تجربه‌ی طردشدگی اجتماعی، شاخص‌های بارز فرهنگ فقر را تقویت می‌کند؛ از سوی دیگر، شبکه‌های حمایتی، خلاقیت‌های اقتصادی، و انسجام اجتماعی محلی، عاملی برای تاب‌آوری و ماندگاری جمعیت می‌شود. به این ترتیب، دولت‌آباد و آقاجان را نه می‌توان صرفاً «سکونتگاه‌های کم‌درآمد» دانست و نه می‌توان از نقش فعال ساکنان در بازتعریف و بازسازی فضای زیست‌شان چشم‌پوشید.

از زبان ساکنان: واکاوی تجربه زیسته با نگاهی به فرهنگ فقر

داده‌های میدانی نشان می‌دهد که دولت‌آباد—با فقدان برنامه‌ریزی اولیه و مالکیت‌های عمدتاً قولنامه‌ای—امروز واجد شبکه‌ی معابر منظم، بازار پر جنب‌وجوش و جریان نقدینگی محلی است؛ عاملی که فرصت‌های معیشتی روزانه را در مقیاس محله تأمین و حلقه‌های خویشاوندی-قومیتی را به شبکه‌های حمایت تبدیل می‌کند [کُد: «بازار-معیشت-مکانی»، «سرمايه-اجتماعی-درون‌گروهی»، «هویت-کردی-شبکه‌خویشاوندی»]. در مقابل، آقاجان با ضعف خدمات شهری، احساس ناامنی شبانه و انگ مکانی فراگیر مواجه است؛ امری که به انقباض عرصه‌ی عمومی، فرسایش اعتماد نهادی و فشرده شدن افق‌های تحرک اجتماعی انجامیده است [کُد: «خدمات-شهری-کمبود»، «امنیت-شبانه-پایین»، «انگ-نام‌مکان»]. این دو منطق، چهار وجه اصلی تحلیل ما را برجسته می‌کند: (الف) انگ و هویت مکانی، (ب) ذهنیت حاشیه‌نشین و اعتماد نهادی، (ج) بازتولید نسلی فقر و مسیرهای آموزشی-شغلی، (د) سازگاری/مقاومت فرهنگی و عاملیت روزمره (جدول ۲).

جدول ۲. جدول تم کانونی بر اساس مصاحبه‌های دولت‌آباد و آقاجان

تم کانونی (سطح ۱)	زیر تم (سطح ۲)	کد باز و جملات نمونه (سطح ۳)
۱. انگ و هویت مکانی	۱.۱ پنهان کاری محل سکونت	<ul style="list-style-type: none"> "اگر کسی بدون نمید خواستگاریمون" (دختر ۲۲ ساله، دولت‌آباد) "جرات نمیکنیم جایی بگیریم توی آقاجان هستیم" (مرد ۵۴ ساله، آقاجان)
	۱.۲ برجسب‌های منفی و کلیشه‌ای	<ul style="list-style-type: none"> "فکر میکنن هرکی اینجا زندگی میکنه آدم بدیه" (دولت‌آباد) "آقاجان یعنی موافروش‌ها و دعوا" (آقاجان)
	۱.۳ حس تفاوت فرهنگی با شهر	<ul style="list-style-type: none"> "محله کردنشین است و با داخل شهر فرق دارد" (دولت‌آباد) "فاصله اجتماعی شدید با سایر محلات" (آقاجان)
۲. ساختار معیشت و اقتصاد محله	۲.۱ بازتولید شغلی بین نسلی	<ul style="list-style-type: none"> "پدر هرکاری باشد پسر هم همان کاره است" (قصابی، دولت‌آباد) "پسرم هم در کنار من مشغول یادگیری این حرفه است" (کارگر ساختمانی، آقاجان)
	۲.۲ نقش تحصیلات در تغییر مسیر	<ul style="list-style-type: none"> "فوق لیسانس هستم و کارگاه تیرچه بلوک زدم" (دولت‌آباد) "ترک تحصیل کردم و در تعمیرگاه کار می‌کنم" (آقاجان)
	۲.۳ بازار محلی به‌عنوان محرک بقا	<ul style="list-style-type: none"> "بازار فعال و گردش نقدینگی خوب" (دولت‌آباد) "اینجا خرید و فروش نمی‌شود" (آقاجان)
۳. کیفیت زندگی و خدمات شهری	۳.۱ زیرساخت و خدمات شهری	<ul style="list-style-type: none"> "هر خدماتی داخلش هست" (دولت‌آباد) "وسط خیابان فاضلاب رد شده" (آقاجان)
	۳.۲ امنیت و نظم محله	<ul style="list-style-type: none"> "محدودیت پوشش زنان" (دولت‌آباد) "ناامنی شدید شبانه، حضور معاندان و سگ‌های ولگرد" (آقاجان)
	۳.۱ امید به بهبود شرایط	<ul style="list-style-type: none"> "می‌خواهم کافه رستوران بزنم" (دولت‌آباد) "تنها راه حل، ترک محله" (آقاجان)
۴. چشم‌انداز آینده و تحرک اجتماعی	۴.۱ امید به بهبود شرایط	<ul style="list-style-type: none"> "فقر نسبی و امکان پیشرفت محدود" (دولت‌آباد) "فقر مطلق و فروپسندگی مسیر پیشرفت" (آقاجان)
	۴.۲ بازتولید فقر	

انگ و هویت مکانی: از "نام‌محله" تا "نام‌نیک بازار"

در دولت‌آباد، «نام‌نیک بازار» تا حدی بر انگ مکانی سایه می‌اندازد (شکل ۴). روایت‌های متعدد از «شهری بودن محله» —با «هر خدمتی که بخواهی، داخلش هست» — نشان می‌دهد که کثرت خدمات و گردش پول، به بازتعریف ارزش نمادین فضا کمک کرده است [کُد: «بازار-معیشت-مکانی»]. با این حال، لایه‌ی ظریفی از انگ همچنان عمل می‌کند؛ به‌ویژه در مسکن مهر: «مسکن مهر را بد می‌شناسند... اگر یک خانواده مشکلی داشته باشد، کل بلوک به چشم بد دیده می‌شود.» [کُد: «انگ-مسکن‌مهر»، «تعمیم-رفتاری»]. برای برخی دختران دولت‌آباد، این انگ به هویت شخصی سرایت می‌کند: «در محل کار نمی‌گویم خانه‌مان دولت‌آباد است؛ فکر می‌کنند آدم خوبی نیستیم.» [کُد:

۱. دختر ۲۲ ساله‌ای از دولت‌آباد می‌گوید که هرگز در مدرسه، محل سکونتش را فاش نمی‌کند، چون «اگر بدانند، حتی به خواستگاریم نمی‌آیند». به گفته او، از زمانی که مسکن مهر دولت‌آباد ساخته شد، نام محله با بدنامی گره خورده و این تصور شکل گرفته که هر ساکنی از آنجا «آدم بدی» است. او می‌افزاید که کاش می‌توانست در یکی از محله‌های خوب شهر زندگی کند، چرا که به باورش «دولت‌آباد هیچ‌وقت جای مناسبی برای زندگی نبوده است».

«خودپنهانی-آدرس»، «خودپنداره-منفی»]. در آقاجان، انگ مکانی شدیدتر و فراگیرتر است و به اندازه‌ای می‌رسد که پسران محل نیز در این انگ را می‌پوشانند: «ده‌بار با پدرم دعوا کردیم که خانه را بفروشد و حتی اگر خانه‌ای کوچکتر در محله‌ای بهتر بخرد» تمایز که در دولت آباد یعنی محله امید و در آقاجان یعنی محله یاس نشان می‌دهد تفاوت ماهوی ذهنیت حاشیه‌نشین بودن در پسران و دختران است. شرایطی که در دولت‌آباد تنها دختران محله مطرح می‌کنند در آقاجان هر دو قشر را شامل می‌شود. «جرات نمی‌کنیم بگوییم آقاجان هستیم؛ فکر می‌کنند دنبال جنگیم یا موادفروشییم.» این انگ، هم به طرد نمادین می‌انجامد و هم به «مرئی‌شدن» فقر در فضای عمومی («فاضلاب وسط خیابان... شهرداری نمی‌آید»)، که خود، انگ را تشدید می‌کند [کُد: «انگ-نام‌مکان»، «کالبد-نامناسب-مشهود»، «بی‌پاسخی-نهادی»]. اینجا «نامحله» شدن محله را می‌بینیم؛ جایی که نام مکان، نقش برجسته اجتماعی را بازی می‌کند و روابط و فرصت‌ها را پیشاپیش داوری می‌کند.

شکل ۴. تصاویری از فعالیت بخش غیررسمی در محله دولت‌آباد

از این‌رو انگ مکانی زمانی با کمبود خدمات شهری و ناامنی ادراک‌شده هم‌نشین می‌شود، از سطح کلیشه به سازوکاری برای «کنترل دسترسی» بدل خواهد شد: کنترل به شغل، به شبکه‌های رسمی و حتی به کرامت نمادین. در دولت‌آباد، بازار و شبکه‌های درون‌گروهی، بخشی از این کنترل را «خنثی» می‌کند؛ در آقاجان، فقدان این اهرم‌ها، انگ را به هسته‌ای هویت مکانی بدل کرده است.

ذهنیت حاشیه‌نشین و اعتماد نهادی: از "نظارت اجتماعی" تا "احساس رهاشدگی"

در دولت‌آباد، احساس «نظارت اجتماعی»-گاهی تا مرز آزار-پررنگ است: «انگار همه تحت‌نظرند؛ کافی‌ست اشتباهی کنی، حرفت دهان‌به‌دهان می‌چرخد.» این نظارت، هم‌بسته‌ی شبکه‌های فشرده‌ی خویشاوندی و هنجارهای محافظه‌کارانه است [کُد: «احساس-نظارت-اجتماعی»، «نگهبانی-اخلاقی-خانواده»، «مناسک-عفت-پوشش»]. برای زنان جوان، این نظارت به محدودیت انتخاب پوشش و الگوهای مصرف فراغت ترجمه می‌شود («نمی‌گذارند هر چه دوست داریم بپوشیم») و به «خودپنهانی» مکانی دامن می‌زند [کُد: «پوشش-محدودیت»، «خودپنهانی-آدرس»]. با این حال، همان شبکه‌ها در وجه حمایتی، حس «باهم‌بودن» و دسترسی به فرصت‌های شغلی بازار را تقویت می‌کنند [کُد: «سرمایه اجتماعی-درون‌گروهی»].

در آقاجان، «احساس رهاشدگی نهادی» غالب است: «ده بار زنگ زدیم، کسی نیامد»؛ «شب‌ها نمی‌شود بیرون آمد، یک شب بیرون اومدیم تا سر خیابان از ترس دودیدیم...» [کُد: «بی‌پاسخی-نهادی»، «امنیت-شبان-پایین»]. این بی‌پناهی ادراک‌شده، ذهنیت حاشیه‌نشین را از «نظارت اجتماعی» به «بی‌پناهی ساختاری» جابه‌جا می‌کند: وقتی نهادها نمی‌بینند، محله خود را «نفرین‌شده» می‌نامد. در واقع اعتماد نهادی در هر دو محله شکننده است؛ اما در دولت‌آباد، سرمایه‌ی اجتماعی محلی «خلأ نهادی» را تا حدی پر می‌کند، درحالی‌که در آقاجان، خلأ نهادی به خلأ اجتماعی نیز تبدیل شده و افق کنش جمعی را محدود می‌کند (شکل ۵).

شکل ۵. تصاویری از محله کولی‌آباد (فقدان پویایی فضا و نظارت اجتماعی)

بازتولید نسلی فقر و مسیرهای آموزشی-شغلی: ثبات معیشت روزانه در برابر تحرک میان‌مدت

الگوهای شغلی در دولت‌آباد نشان می‌دهد که بازار محلی چگونه «تردبان‌های کوتاه‌مدت معیشت» می‌سازد: قصابی، میوه‌فروشی، رانندگی و حمل‌بار («یک وانت پرآید روزی دویست هزار می‌دهد...»^۱ یا «راضی هستم خداروشکر. هرچی خدا بده همون کافیه»^۲). این تردبان‌ها «درآمد نقد سریع» می‌دهند و برای خانوار فاقد پس‌انداز یا دسترسی بانکی جذاب‌اند [کُد: «اقتصاد-غیررسمی-بالا»، «گردش-نقدینگی-سریع»]. اما همین فوریت نقدینگی، ریسک «فانچ‌شدن به درآمد روزانه» و عقب‌نشینی از مسیرهای طولانی‌تر مهارت/سرمایه را بالا می‌برد. در روایت‌ها می‌بینیم که هرچا «سرمایه‌ی آموزشی» یا «افق کارآفرینانه» وارد می‌شود (طرح کارگاه تیرچه‌بلوک، یا ایده‌ی کافه-رستوران^۳)، مسئله‌ی «سرمایه در گردش» گلوگاه می‌شود و طرح‌ها نیمه‌تمام می‌مانند [کُد: «کسب‌وکار-ناتمام»، «کمبود-سرمایه-گردش»]. در برابر، آقاچان بیشتر الگوی «ادامه‌ی حرفه‌ی پدر» و ترک تحصیل اجباری را بازتولید می‌کند: «پدر از کار افتاده؛ من ترک تحصیل کردم تا کار کنم». اینجا، مسیر آموزشی زود قطع می‌شود و بدن جوان، پیش از مهارت‌یابی، به منبع درآمد بدل می‌گردد [کُد: «ترک تحصیل-اجبار»، «بین‌نسلی-ادامه‌حرفه‌پدر»]. عدم امنیت و انگ مکانی، دسترسی به مشاغل رسمی و مهارت‌زرا را محدودتر می‌کند؛ در نتیجه، «معیشت روزانه» هست، اما «تحرک میان‌مدت» به سختی رخ می‌دهد. در واقع می‌توان گفت در دولت‌آباد، بازار محلی موتور «پایداری روزانه» است و هرچا سرمایه‌ی آموزشی/مالی وارد شود، امکان عبور از سقف معیشت فراهم می‌شود به‌ویژه در خانواده‌هایی که تحصیلات بالاتر دارند («پدر فوق‌لیسانس، اما میوه‌فروشی»)، چرا که خودآگاهی نسبت به «سقف درآمد روزمزدی» بالاتر است و میل به تنوع‌سازی شغلی دیده می‌شود [کُد: «سواد-افق-تحرک»، «میل-کارآفرینی»]. در آقاچان، قطع زود هنگام آموزش و فقدان میدان امن برای مهارت‌آموزی، چرخه‌ی بین‌نسلی کار کم‌مهارت را تقویت می‌کند.

در عین حال، برای بسیاری از خانوارهایی که از روستا به دولت‌آباد مهاجرت کرده‌اند، این محله به‌مثابه «آرمان‌شهر» تجربه می‌شود؛ جایی که دسترسی به بازار، داشتن یک واحد مسکن مهر، یا حتی یک وانت برای امرار معاش، نشانه‌ای از پیشرفت و امنیت اقتصادی است [کُد: «مهاجرت-ارتقاء نسبی»، «رضایت-امکانات»]. اما ساکنان بومی دولت‌آباد که از ابتدا در این محله زندگی کرده‌اند، با سنجش مداوم شرایط خود نسبت به شهر و محلات برخوردار، تمایزی اساسی و شکاف آشکاری میان خود و «مرکز» احساس می‌کنند [کُد: «تمایز-مرکز-حاشیه»، «نارضایتی-مقایسه‌ای»]. این تجربه‌ی دوگانه در آقاچان نیز دیده می‌شود، با این تفاوت که شدت و دامنه‌ی احساس محرومیت در برخی ابعاد به‌ویژه در حوزه‌ی امنیت و کیفیت زندگی به‌مراتب بیشتر و عمیق‌تر است.

سازگاری و مقاومت فرهنگی: عاملیت روزمره در تنگنای ساختار

سازگاری در دولت‌آباد، چهره‌ای اقتصادی-فضایی دارد: تصرف خلاقانه‌ی رفیوژهای میانی و «نام‌گذاری غیررسمی» جایگاه‌های فروش؛ پیوند بازار با تولید روستایی؛ و شبکه‌های همیاری مبتنی بر قومیت/هم‌محلی [کُد: «تصرف-خلاق-فضای-عمومی»، «اتصال-روستا-

۱. پسر ۲۷ ساله که مطلوبش داشتن یک پرآید وانت و جابه‌جایی بار است که روزانه درآمدی به او بدهد و نهایت آملش خرید مسکن مهر در دولت‌آباد است. زمانی از محله سخن می‌گوید گویی آرمانشهری را توصیف می‌کند.

۲. پسر ۱۷ ساله که در دولت‌آباد متولد شده اما ریشه خانوادگی‌اش به جوانرود بازمی‌گردد، از سال ۱۳۷۰ به این محله آمده است. او پدرش را از دست داده و شغل فعلی او، همان فلافل‌فروشی کوچک است که پدرش پیش‌تر در میدان آزادی فروش اجناس کوبنی داشت. با وجود محدود بودن درآمد، این فرد زندگی خود را «کافی» توصیف می‌کند و معتقد است هرچه خدا بدهد برایش بس است؛ رویکردی که با درآمد کم نیز همراه با رضایت و بی‌نیازی از تغییر چشمگیر در معیشت شکل گرفته است.

۳. مصاحبه با پسر ۳۱ ساله‌ای که فوق‌لیسانس دارد اینگونه بوده: «همیشه توصیه‌ی استاد راهنمایم در ذهنم مانده که به پیشرفت قطره‌چکانی قانع نشوم. امروز شاید درآمد ۱۲ میلیون باشد و چند سال بعد به ۳۰ میلیون برسد، اما اگر قدرت خرید و فرصت‌های رشد تغییری نکنند، این افزایش صرفاً عددی است و پیشرفتی واقعی محسوب نمی‌شود. هیچ‌وقت هم به این نگاه که «این هم بهتر از هیچ است» رضایت نمی‌دهم، زیرا چنین رضایتی مانع حرکت به‌سوی تغییرات اساسی و رشد واقعی می‌شود».

بازار»، «سرمایه‌اجتماعی-درون‌گروهی». این‌ها «مقاومت خاموش» اند: بازآرایی فضا برای حداکثرسازی معاش و کرامت در غیاب پشتوانه‌ی رسمی. اما همین سازگاری، سویی‌انضباطی هم دارد: «هنجار پوشش» و «ازدواج زود هنگام برای پیشگیری از حواشی» که از دل همان شبکه‌ها می‌جوشد [کُد: «پوشش-محدودیت»، «ازدواج-زود هنگام-پیشگیرانه»].

در آقاجان، مقاومت بیشتر به «بیان رنج» و راهبردهای فرار فضایی تقلیل می‌یابد: «ده بار گفتم خانه را بفروشیم برویم...»؛ اما فقدان تقاضای ملکی و انگ مکان، امکان خروج را کم می‌کند [کُد: «میل-خروج»، «انسداد-بازار-ملک»]. در عوض، «انقباض زندگی به درون خانه» و کاهش حضور زنان در فضای عمومی رخ می‌دهد نوعی «مصرف حداقلی فضا» که هم نشانه‌ی بی‌قدرتی است و هم مکانیسم حفاظتی را نشان می‌دهد [کُد: «انقباض-عرصه-عمومی-زنان»]. از این‌رو در دولت‌آباد، مقاومت «مولد» است (بازار، تصرف، شبکه)، گرچه هزینه‌ی نظم‌انضباطی آن را زنان و جوانان می‌پردازند؛ در آقاجان، مقاومت «مدافع» و کم‌اثر است (بقا در خانه/در کارگاه، امید به خروج)، چراکه ساختارهای شهری و نمادین، میدان کنش را تنگ کرده‌اند.

برآیند چهار محور نشان می‌دهد دولت‌آباد، علی‌رغم انگ‌های موضعی (به‌ویژه در مسکن مهر) و اخلاق نظارتی، به‌واسطه‌ی بازار فعال، شبکه‌های درون‌گروهی و سازمان فضایی نسبتاً منظم، محله‌ای با ظرفیت «امکان» است: جایی که «فقر»، بیشتر نسبی و سیال است تا مطلق و منجمد و شکاف میان «پایداری روزانه» و «تحرك میان‌مدت» با تزریق سرمایه‌ی آموزشی/مالی قابل کاهش است. در مقابل، آقاجان نمونه‌ی «انسداد» است: انگ نامکان، کمبود خدمات و بی‌پاسخی نهادی، مسیرهای آموزشی-شغلی را کوتاه و افق تحرك را فرو می‌کاهد، تا جایی که خود ساکنان، مکان را «نفرین‌شده» می‌نامند.

بحث و نتیجه‌گیری

فرهنگ فقر، صرفاً مجموعه‌ای از رفتارها و ارزش‌های منفرد نیست، بلکه شبکه‌ای درهم‌تنیده از تجربه‌های زیسته، محدودیت‌های ساختاری و واکنش‌های معیشتی است که در بستر زمان و مکان بازتولید می‌شود. آنچه در این پژوهش صورت گرفت، عبور از نگاه سطحی به این مفهوم و ورود به لایه‌های پنهان آن بود؛ جایی که صداهای خاموش، روایت‌های فراموش‌شده و تفاوت‌های ظریف میان «امید» و «یأس» در محلات به تصویر کشیده شد. با این رویکرد، فرهنگ فقر نه به‌عنوان سرنوشت محتوم، بلکه به‌عنوان محصولی اجتماعی-سیاسی فهم شد که می‌تواند، بسته به شرایط و مداخلات، مسیرهای متفاوتی را طی کند. نوآوری این پژوهش در سه سطح است: نخست، جابه‌جایی کانون تبیین از «ویژگی‌های مردم» به «ساختار فرصت شهری» از رهگذر مقایسه‌ی درون‌شهری دو بافت هم‌خانواده (دولت‌آباد/آقاجان)؛ دوم، عملیاتی‌سازی چهار سنجه‌ی تحلیلی-ذهنیت‌حاشیه‌نشین، بازتولید نسلی فقر، برجسب‌زنی/انگ اجتماعی، و مقاومت/سازگاری در چارچوب قوم‌نگاری انتقادی و کدگذاری نظام‌مند؛ و سوم، آشکار کردن بُعد جنسیتی تجربه‌ی انگ و خودپنهانی که در داده‌های میدانی به‌ویژه در میان دختران دولت‌آباد نمودار شد. بر این مبنای «فرهنگ فقر» نه به‌عنوان جوهری ثابت، که به‌منزله‌ی برساختی وابسته به بستر فضایی-نهادی بازخوانی می‌شود؛ جایی که ساختار فرصت تنگ است، نشانه‌های فرهنگی فقر فریه می‌شوند؛ و هر کجا روزن‌های فرصت گشوده باشد، همین نشانه‌ها رنگ می‌بازند یا به صورت کنش‌های سازگارانه‌ی مولد بازتعریف می‌شوند.

یافته‌های میدانی در دولت‌آباد و آقاجان این گزاره را تأیید می‌کند. در دولت‌آباد، شبکه‌ی معابر کارآمد، بازار فعال و پیوندهای خویشاوندی، چرخه‌ی اقتصاد محلی را زنده نگه داشته است. این‌جا «انگ مکان» و هنجارهای محافظه‌کارانه‌ی محلی واقعاً تجربه می‌شوند به‌ویژه برای دختران که از گفتن آدرس خود پرهیز می‌کنند و آزادی پوشش/حضورشان محدود است اما همین‌جا مقاومت‌های ریزروزمه نیز دیده می‌شود: تصرف خلاق رفیوژها و لبه‌ها برای کسب‌وکار، خمیرمایه‌ی خودیاری در خانه-کارگاه‌های خرد و حتی جست‌وجوی مسیرهای صعود توسط جوانانی که از «تکرار شغلی پدر» دل می‌کنند. تحصیلات، هرچند شکننده و محدود به اقلیتی از خانواده‌ها، در شکستن زنجیره‌ی بازتولید نسلی نقش‌گره‌گشا دارد: هر جا سرمایه‌ی آموزشی و مهارتی بالا رفته، «سنت‌جویی شغلی» ضعیف‌تر شده و افق‌های شغلی غیرارثی (کارگاه، خدمات تخصصی، کارآفرینی کوچک) مجال ظهور یافته است. بنابراین فقر در دولت‌آباد بیش از آن‌که مطلق و قفل‌شده باشد، «نسبی و سیال» است؛ فشرده اما نفوذپذیر.

در سوی دیگر، آقاجان تصویری از انسداد ساختاری را پیش چشم می‌گذارد: ناامنی مزمن شبانه، فقدان خدمات پایه، فرسودگی محیطی (از فاضلاب تا روشنایی)، و «انگ مکان» چنان فراگیر است که هم دختران و هم پسران از انتساب مکانی خویش شرم‌منده‌اند. این‌جا خودپنهانی، کنش غالب است و ترک تحصیل زود هنگام به قاعده بدل می‌شود؛ بازتولید شغلی نسل‌به‌نسل (کارگری، پیشه‌های یدی کم‌ثبات) تقریباً

بی‌واسطه رخ می‌دهد و میدان مقاومت اجتماعی نحیف است. حاصل آن، چیزی شبیه «حلقه‌ی بسته» است: بازار محلی کم‌جان → گردش نقدینگی ضعیف → ناتوانی در انباشتِ حداقلی → تداوم وابستگی به کارهای کم‌مهارت → تثبیت انگ و طرد فضایی. در چنین بستری، حتی کنش‌های فردیِ پرزحمت نیز به نقطه‌ی آغاز بازگردانده می‌شود.

مقایسه‌ی این دو فضا نشان می‌دهد که عناصر خردی که معمولاً ذیل «فرهنگ فقر» دسته‌بندی می‌شوند (مانند رضایت‌ناگزیر، تکرار شغلی، خودپنهانی، یا بی‌اعتمادی نهادی) نه نشانه‌ی یک «ذات فرهنگی»، بلکه پاسخ‌های سازشی به معماری نابرابر فرصت‌اند. وقتی ساختار فرصت گشوده‌تر است—بازار کار در دسترس، شبکه‌ی معابر خوانا، پیوندهای حمایتی، و حداقلی از امنیت و خدمات—همان خانواده‌ها می‌توانند از دل سازگاری، مقاومتِ مولد بسازند و مسیرهایی هرچند باریک برای تحرک بیابند. وقتی این بستر فرومی‌پاشد، همان نشانه‌ها به مدار یأس می‌غلتنند. از این منظر، دوگانه‌ی «محله‌ی امید/محله‌ی یأس» برجسب ارزشی نیست؛ یک ابزار تشخیصی برای سنجش کیفیت ساختار فرصت و "شدت فقرزایی فضا" است.

نتیجه‌ی نظری این بازخوانی روشن است: نظریه‌ی کلاسیک «فرهنگ فقر» اگر در سطح خرد برخی الگوهای قابل مشاهده را توصیف می‌کند اما در سطح کلان بدون پیوند به سیاست و فضا نارساست. آنچه فقر را بازتولید می‌کند، نه «فرهنگ» به‌خودی‌خود، بلکه مجموعه‌ای از سازوکارهای فقرزا در برنامه‌ریزی و حکمرانی شهری است (استانداردگذاری نامنعطف (از دانه‌بندی قطعات تا ضوابط ساخت)، عدم‌اجرای طرح‌های توسعه منطبق با بافت‌های شهری، نابرابری توزیع خدمات و زیرساخت، و جرم‌انگاری/انگ‌زنی غیررسمی بودگی). در چنین زمینه‌ای، سیاست «اصلاح رفتار» بی‌اثر می‌ماند و تنها سیاست «اصلاح بستر» یعنی ارتقای تدریجی فضا و فرصت می‌تواند چرخه را کند یا بشکند. دلالت‌های سیاستی این جمع‌بندی نیز همسو با یافته‌هاست: (۱) ارتقای درجا و تدریجی به‌جای جابه‌جایی؛ (۲) همساز کردن ضوابط با واقعیت دانه‌بندی و اقتصاد خرد؛ (۳) تقویت بازارهای محلی و زنجیره‌های ارزش بومی به‌منزله‌ی موتور تحرک؛ (۴) زیرساخت‌های امنیت و روشنایی و فضاهای عمومی امن برای دختران و نوجوانان؛ و (۵) کاهش «انگ مکان» از راه حضور خدمات باکیفیت و مشارکت‌محور. معیار موفقیت نیز صرفاً کالبدی نیست بلکه بر کاهش خودپنهانی مکانی، افزایش بقا و تداوم تحصیل، گسترش مهارت‌های نو، و رشد سهم مشارک غیرارثی در نسل جوان دلالت دارد.

یافته‌های این پژوهش فراتر از دو محله‌ی مورد مطالعه نیز قابل بازخوانی است. چارچوب «ساختار فرصت شهری» و چهار سنجهی تحلیلی به‌کاررفته نشان داد که منطق بازتولید فقر در سکونتگاه‌های غیررسمی واجد الگویی مشترک است: هر جا دسترسی به آموزش، امنیت، خدمات پایه و بازار محلی فراهم‌تر بوده، نشانه‌های موسوم به «فرهنگ فقر» سیال‌تر شده و امکان گشودگی مسیرهای تحرک بیشتر است؛ و هر جا این دسترسی‌ها محدود مانده، همان نشانه‌ها به مدار انسداد و بازتولید افتاده‌اند. این گزاره، هم با یافته‌های میدانی مطالعات مشابه در ایران (از نایسر سندج تا حاشیه‌ی مشهد) همخوانی دارد و هم با جریان انتقادی بین‌المللی که فقر را بیش از آنکه برساخته‌ی فرهنگی بداند، محصول تنگنای ساختاری و فضایی تفسیر می‌کند (Valentine, 1968; Bayat, 2010; Fadaee, 2012). بدین ترتیب، پژوهش حاضر در عین اتکای محلی، ظرفیتی نظری—کاربردی برای تعمیم به سایر سکونتگاه‌های فقیرنشین نیز فراهم می‌سازد. در کنار این یافته‌ها، مسیر پژوهش‌های آتی نیز گشوده است: نخست، ضرورت مطالعه‌ی مقایسه‌ای میان شهرهای مختلف برای آزمون ظرفیت تعمیم‌پذیری این چارچوب؛ دوم، توجه به بُعد جنسیتی و نسلی فقر در مقیاس‌های کلان‌تر؛ و سوم، بررسی پیوند میان سیاست‌های کلان اقتصادی و تجربه‌های خرد در محلات فقیر. چنین پژوهش‌هایی می‌تواند به درک عمیق‌تر از سازوکارهای بازتولید فقر و طراحی سیاست‌های شهری عادلانه‌تر یاری رساند.

خلاصه آن‌که، این پژوهش نشان داد فقر نه «فرهنگی گریزناپذیر»، که «فرآیندی فقرزا» است که در پیوند ساختار-فضا-قدرت شکل می‌گیرد. هر جا ساختار فرصت به سود تهیدستان تغییر کند، فرهنگ نیز تغییر می‌کند؛ و این همان درس مرکزی قوم‌نگاری انتقادی برای برنامه‌ریزی شهری است: تغییر فضا، سیاست مؤثر تغییر فرهنگ است.

References

- Abell, T., & Lyon, L. (1979). Do the differences make a difference? An empirical evaluation of the culture of poverty in the United States. *American Ethnologist*, 6(3), 602–621.

- Ahmadian, R. (2005). The impact of Iran's socio-economic transformations on the formation of Iran's urban planning system (From the Constitutional era to the Second Development Plan of the Islamic Republic of Iran), *Ettela'at-e Siyasi-Eghtesadi*, (209–210). (In Persian)
- Amiri, S. and Aqababaei, E. (2019). The Representation of the Lower Class in Post-Revolutionary Iranian Cinema. *Cultural Studies & Communication*, 15(55), 107-129. (In Persian) Doi: 10.22034/jcsc.2019.36673
- Andreasen, A. R. (1975). *The Disadvantaged Consumer*. New York, NY: *The Free Press*.
- Ashouri, K. and Irandoost, K. (2025). The social geography of resident groups in spontaneous urban settlements; Case study: A comparison between Dowlatabad neighborhood in Kermanshah and Naysar in Sanandaj. *Journal of Architecture and Urban Planning*, 17(47), 130-160. (In Persian) DOI: 10.30480/aup.2025.5404.2170.
- Ashouri, K., Irandoost, K. and Dostvandi, M. (2019). Critical Discourse Analysis of Spontaneous Urban Settlements in the World and Iran. *Quarterly Journals of Urban and Regional Development Planning*, 4(10), 73-113. (In Persian) DOI: 10.22054/urdp.2021.59414.1300.
- Ashouri, K., Irandoost, K., & Khalegh Panah, K. (2018). Analysis of the informal space production process in the city of Sanandaj. *Geography and Urban Space Development*, 5(1), 211–242. (In Persian) DOI: 10.22067/gusd.v5i1.72321.
- Azad Armaki, T. and Sadeghi, A. (2016). The initialization of market the poor and survival politics. *The Journal of Community Development (Rural-Urban)*, 8(1), 27-56. (In Persian) DOI: 10.22059/jrd.2016.61175.
- Banerjee, A. V., & Duflo, E. (2011). *Poor economics: A radical rethinking of the way to fight global poverty*. New York, NY: *PublicAffairs*.
- Banfield, E. C. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe, IL: *The Free Press*.
- Bayat, A. (2010). *Life as politics: How ordinary people change the Middle East*. Stanford, CA: *Stanford University Press*.
- Behdad, S., & Naamani, F. (2014). Class and labor in Iran (M. Mottahad, Trans.). *Tehran: Agah*.
- Berndt, C. H. (1969). Review of Culture and poverty: Critique and counter-proposals by Charles A. Valentine [with reply]. *Current Anthropology*, 10(2–3), 181–201. DOI: <https://doi.org/10.1086/201071>.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Translated by Richard Nice. London: *Routledge & Kegan Paul*.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. DOI: [10.1191/1478088706qp063oa](https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa).
- Carspecken, P. F. (1996). *Critical ethnography in educational research: A theoretical and practical guide* (1st Ed.). New York & London: *Routledge*. DOI: [10.4324/9781315021263](https://doi.org/10.4324/9781315021263).
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*, London: *Sage*.
- Dadashpoor, H. and Vahidbafandeh, M. (2024). Application of the Critical Paradigm in Explaining the Rejection of the Poor From the Central City to the Peripheral Areas in Iran's Metropolises; Case Example: Mashhad Metropolis and Surrounding Areas. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 29(1), 25-44. (In Persian) DOI: 10.22059/jfaup.2024.377692.672980.
- Dey, I. (1999). *Grounding grounded theory: Guidelines for qualitative inquiry*, San Diego, CA: *Academic Press*.

- Delfrooz, M. T. (2014). State and economic development (Political economy of development in Iran and developmental states), *Tehran: Agah Publications*. (In Persian)
- Drakakis-Smith, D. W. (1981). Urbanisation, housing and the development process, *London: Croom Helm*.
- Duncan, B., & Duncan, O. D. (1968). Minorities and the process of stratification. *American Sociological Review*, 33(3), 356–364. Doi: [10.2307/2091911](https://doi.org/10.2307/2091911).
- Eames, E., & Goode, J. (1970). On Lewis' culture of poverty concept. *Current Anthropology*, 11(4–5), 479–482. DOI: [10.1086/201152](https://doi.org/10.1086/201152)
- Fadaee, S. (2012). Social movements in Iran: Environmentalism and civil society (Vol. 13, Iranian Studies). *London & New York: Routledge*.
- Fahmy, N. S. (2004). A culture of poverty or the poverty of a culture? Informal settlements and the debate over the state–society relationship in Egypt. *Middle East Journal*, 58(4), 597–611. URL: <https://www.jstor.org/stable/4330065>
- Foucault, M. (1980). Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977. Edited by Colin Gordon. Translated by Colin G., Leo M., John M., and Kate S.. *New York: Pantheon Books*.
- Fraser, N. (2000). Rethinking Recognition. *New Left Review*, 3 (May–June), 107–120. DOI: 10.64590/pup.
- Gajdosikienė, I. (2004). Oscar Lewis' Culture of Poverty: Critique and Further Development, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, (130): 88-96.
- Ghaneirad, M. A. (2012). Knowledge and power in Iran. *Tehran: Ney Publications*. (In Persian)
- Gholipour, S., kazemi, A. and rezaee, M. (2014). Returning the excluded people the emergence of informal settlements in Kermanshah. *Sociological Review*, 21(1), 63-87. (In Persian) DOI: 10.22059/jsr.2014.56285.
- Gilbert, A., & Gugler, J. (1992). Cities, Poverty and Development: Urbanization in the Third World. *Oxford University Press*.
- Golnam, M. N. (1982). A brief note on the marginal settlements of Kermanshah (Bakhtaran). *Tehran: Shaqayeq Publishing*. (In Persian)
- Gough, I. (2013). Social policy regimes in the developing world. In P. Kennett (Ed.), A handbook of comparative social policy. *Cheltenham: Edward Elgar Publishing*. Doi:10.4337/9781782546535.00021
- Graves, T. D. (1974). Urban Indian personality and the "culture of poverty." In *Studies in Behavioral Anthropology* (Chapter 6, pp.106–136). Walnut Creek, CA: *AltaMira Press*. URL: ecommons.cornell.edu/server/api/core/bitstreams/86e027f5-f22a-4ac0-aad9-c9ba8e37c382/content.
- Habibi, K., Arefi, M., Doostvandi, M., & Ashouri, K. (2022). Reproduction of urban informality in Iran: Its key factors, tools and challenges. *Journal of Urban Management*, 11(3), 381–391. DOI: [10.1016/j.jum.2022.05.007](https://doi.org/10.1016/j.jum.2022.05.007)
- Hadi Zenooz B. (2005). Poverty and Inequality of Income in Iran. *refahj*. 5(17), 165-206. (In Persian) URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-2118-en.html>
- Harrison, D. (1976). The Culture of Poverty in Coconut Village, *Trinidad: A Critique, the Sociological Review*, 24(4): 831–858. DOI:10.1111/j.1467-954X.1976.tb00587.x
- Hill, R. P., & Gaines, J. (2007). The consumer culture of poverty: Behavioral research findings and their implications in an ethnographic context. *Journal of American Culture*, 30(1), 81–95. DOI: [10.1111/j.1542-734X.2007.00466.x](https://doi.org/10.1111/j.1542-734X.2007.00466.x)

- Irandoost, K. (2009). Informal settlements and the myth of marginalization. *Tehran: Urban Planning and Processing Company Press*. (In Persian)
- Khatam, A., Atahari, K., & Ghamami, M. (2007). Integrated management and problem-solving for informal settlement: Conditions for implementing the Tehran metropolitan-region plan (R. Afshar, Ed.). *Iran Urban Planning and Architecture Research Center, Deputy for Architecture and Urban Development, Ministry of Roads and Urban Development*. (In Persian).
- Lewis, O. (1966). The Culture of Poverty, *Scientific American*, 215 (4): 19-25. URL: <https://www.jstor.org/stable/24931078>.
- Madison, S. (2018). Critical ethnography: Method, ethics, and performance (F. S. Kamali, Trans.). *Tehran: Scientific and Cultural Publications*. (Original work published 2005) (In Persian).
- Malterud, K., Siersma, V. D., & Guassora, A. D. (2016). Sample Size in Qualitative Interview Studies: Guided by Information Power. *Qualitative Health Research*, 26 (13), 1753–1760. DOI:10.1177/1049732315617444.
- Maxwell, A. H. (1993). The underclass, social isolation and concentration effects: “the culture of poverty” revisited. *Critique of Anthropology*, 13(3), 231–245. Doi: 10.1177/0308275X9301300303.
- May, S.A. (1997). Critical Ethnography. In: Hornberger, N.H., Corson, D. (eds) Encyclopedia of Language and Education (197-206), *Dordrecht: Kluwer*. DOI:10.1007/978-94-011-4535-0_19.
- Miller, W. B. (1958). Lower-class culture as a generating milieu of gang delinquency. *Journal of Social Issues*, 14(3), 5–19. DOI: [10.1111/j.1540-4560.1958.tb01413.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1958.tb01413.x).
- Mohammadpour, A. (2011). MetaMethod: Philosophical and Practical Foundations of Mixed Methods Research in Social & Behavioral Sciences (Chapter: Critical Ethnography / Ethnography as Praxis, p. 215). Newcastle upon Tyne, UK: *Cambridge Scholars Publishing*.
- Mohammadpour, A. (2021). Anti-method: Philosophical foundations and scientific practices in qualitative methodology (2nd ed.). *Tehran: Logos Publishing*. (In Persian).
- Morris, M. (1968). From the Culture of Poverty to the Underclass: An Analysis of a Shift in Public Language, *The American Sociologist*, 20 (2):123-133.
- Morse, J. M. (1994). Designing funded qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: *Sage*.
- Moslelinezhad, A. (2016). State and economic development in Iran. *Tehran: Ney Publications*. (In Persian)
- Moynihan, D. P. (1965). The Negro Family: The Case for National Action (U.S. Department of Labor, Office of Policy Planning and Research). Washington, DC: U.S. Government Publishing Office. URL: <https://www.dol.gov/general/aboutdol/history/webid-moynihan>.
- Naghdi, A. (2013). Marginalization (Theories – Methods – Case Studies). *Tehran: Jame'e Shenasan publication*. (In Persian)
- Nazari, N., & Farhadi, M. (2022). The role of the state in producing marginalization (Case of Kermanshah city). *Iranian Journal of Social Studies*, 16(2), 72–96. (In Persian) DOI: 10.22034/jss.2023.542187.1619
- Palmer, D & Caldas, B. (2015). Critical Ethnography in Research Methods in Language and Education, *Encyclopedia of Language and Education in K. King et al., Switzerland: Springer International Publishing*. DOI:10.1007/978-3-319-02329-8_28-1.
- Peck, J. (2010). Constructions of neoliberal reason. Oxford, UK: *Oxford University Press*.

- Potter, R. B., & Lloyd-Evans, S. (2005). *The city in the developing world* Translate by K. Irandoost, M. Ahmadi, & M. Dehghan Manshadi, Original work published. (In Persian)
- Rabow, J., Berkman, S. L., & Kessler, R. (1983). The culture of poverty and learned helplessness: A social psychological perspective. *Sociological Inquiry*, 53(4), 419–434. DOI:10.1111/j.1475-682X.1983.tb01232.x
- Rafiepoor, F. (2013). Development and conflict: An attempt to analyze the Islamic Revolution and Iran's social issues. *Tehran: Publications of the Salemi Joint-Stock Company*. (In Persian)
- Roy, A. (2005). Urban informality: Toward an epistemology of planning. *Journal of the American Planning Association*, 71(2), 147–158. DOI:10.1080/01944360508976689.
- Sarrafi, M. (2025). The problematization of informality in Iran; Structural violence in the production of an anti-life space for the underprivileged. *Journal of Architecture and Urban Planning*, 17(46), 4-23. (In Persian) DOI: 10.30480/aup.2025.5597.2203.
- Schram, S. F. (1995). *Words of Welfare: The Poverty of Social Science and the Social Science of Poverty*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. New York, NY: Alfred A. Knopf.
- Sowell, Th. (2016). *Wealth, Poverty and Politics: An International Perspective* (Rev. ed.). New York: Basic Books.
- Tajbakhsh, K. (2000). *The Promise of the City: Space, Identity, and Politics in Contemporary Social Thought*. Berkeley, CA: University of California Press. DOI:10.1525/9780520924642
- The World Bank (2020). *Demographic trends and urbanization*, World Bank, Washington.
- Timmermans, S., & Tavory, I. (2012). Theory construction in qualitative research: From grounded theory to abductive analysis. *Sociological Theory*, 30 (3), 167–186. DOI: 10.1177/0735275112457914.
- Townsend, P. (1979), *Poverty in the United Kingdom*, London: Allen Lane and Penguin Books.
- UN-Habitat (2018). *SDG Indicator 11.1.1 Training Module: Adequate Housing and Slum Upgrading*. United Nations Human Settlement Programme (UN-Habitat), Nairobi.
- Valentine. Ch (1968). *Culture and Poverty: Critique and Counter-Proposals*. University of Chicago Press.
- Vedlitz, A. (1988). A Question of Values: Conservatives and the Culture of Poverty, *Social Justice Research*, 2(4): 235-248. DOI: https://doi.org/10.1007/BF01048513
- Wacquant, L. (2009). *Punishing the poor: The neoliberal government of social insecurity*. Durham, NC: Duke University Press.
- Yiftachel, O. (2009a). Critical theory and 'gray space': Mobilization of the colonized. *City*, 13(2–3), 246–263. DOI: https://doi.org/10.1080/13604810902982227
- Yiftachel, O. (2009b). Theoretical notes on 'gray cities': The coming of urban apartheid? *Planning Theory*, 8(1), 88–100. DOI: https://doi.org/10.1177/1473095208099300.